

รายงานการดำเนินโครงการ

อนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่และพัฒนาศาสนาและศิลปวัฒนธรรม

โครงการรวบรวมข้อมูลพิธีกรรมชนแดนโขง ด้วยภาพถ่ายและวีดิทัศน์

สำนักวิทยบริการ
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

1000034056

ขพ/อ
DS
568
5451

ผู้รับผิดชอบโครงการ นางประทีปใจ ลีक्षा
ผู้ร่วมโครงการ นางศุภนตลา เกตุวงศ์ นายนพวิทย์ ศรีสถาปิตยวง
นายชาญชัย บุญคุ้ม นายเสถียร พระใหญ่ นางสาวสุกัญญา มาบุญครอง
นายศักดิ์ชาย ลีक्षा และ นายเทวัญ ดติยรัตน์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
แบบรายงานการดำเนินโครงการ	1
แผนการปฏิบัติงาน	4
① จังหวัดสกลนคร	5
- ประเพณีไล่ทั้งบั้ง	5
- พิธีเหยาเลี้ยงผี	11
② จังหวัดนครพนม	23
- ประเพณีตรุษแซก	23
③ จังหวัดกาฬสินธุ์	38
- พิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้า	38
④ จังหวัดมุกดาหาร	48
- พิธีเลี้ยงผีตาแฮก	48
- พิธีสูดขวัญ	51
- พิธีเหยรักษาคันไข่/แก๊บน/เลี้ยงผี	63

แบบรายงานการดำเนินโครงการ
อนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาศาสนาและศิลปวัฒนธรรม

ชื่อโครงการ : โครงการรวบรวมข้อมูลพิธีกรรมชนแดนโขงด้วยภาพถ่ายและวีดิทัศน์

ผู้รับผิดชอบโครงการ : นางประทับใจ สิกขา

หน่วยงานที่รับผิดชอบ : ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา สำนักวิทยบริการ
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผู้ร่วมโครงการ :

1. นางศกุนตลา เกตวงศา
2. นายเทวิน ศรีดาโคตร
3. นายชาญชัย บุญคุ้ม
4. นายอดิศักดิ์ กิจแสง
5. นายเสถียร พระใหญ่
6. นางสาวศุภลักษณ์ มาคุณตน

ประเภทของงาน : เป็นโครงการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาศาสนาและวัฒนธรรม
ในลักษณะการสำรวจ ศึกษา และวิจัยเพื่อการรวบรวมข้อมูล

ความสำคัญ หรือความเป็นมา หรือ หลักการและเหตุผล

ประวัติการเดินทางอันยาวนานของชาวอีสาน ซึ่งเป็นชนชาติไต-ลาวนั้น ได้แยกย้ายกันตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปงเมืองในอาณาบริเวณอันกว้างใหญ่ของลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการขยายตัวทางวัฒนธรรมของพวกไต-ลาวที่ฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพานในแอ่งสกลนครก่อนที่อื่นใด จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเราอาจแบ่งกลุ่มชนที่สัมพันธ์กับบริเวณนี้ออกเป็น 2 พวกคือ พวกที่อยู่บนเทือกเขาและที่สูง และพวกที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของชนชาวไต-ลาวสองฟากฝั่งโขง จึงมีทั้งในรูปแบบความเชื่อทางศาสนาและการเกี่ยวดองกันในระบบเครือญาติ ดังนั้นพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตตามคติความเชื่อจึงมีความคล้ายคลึงกันมาก โดยการถ่ายทอดและผสมผสานกันมาโดยตลอด แม้เราจะย้อนเวลาในอดีตไม่ได้แต่ก็ยังไม่สายเกินไปที่เราจะเริ่มต้นด้วยการดอย้าคนในชาติให้มองเห็นคุณค่าของชนบประเพณี-วัฒนธรรมอันดีงามที่มีมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ งานอนุรักษ์และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมจึงเป็นหน้าที่สำคัญที่คนไทยทุกคนต้องช่วยกันสืบสานทำนุบำรุงเผยแพร่ และเพื่อเป็นการสนับสนุนภารกิจด้านการทำนุบำรุงและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลพิธีกรรมความเชื่อของชุมชนในแถบลุ่มน้ำโขงด้วยภาพถ่ายและวีดิทัศน์
2. เพื่ออนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมที่มีมาแต่ครั้งบรรพบุรุษให้คงอยู่ยั่งยืนนาน

สถานที่ดำเนินการ :

1. จังหวัดสกลนคร
2. จังหวัดนครพนม
3. จังหวัดมุกดาหาร
4. จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีดำเนินการ

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ผู้รู้ และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อของชุมชนในแถบลุ่มน้ำโขง เช่น ประเพณีตรุษสงกรานต์ ประเพณีโส้ทั้งบั้ง พิธีเหยา พิธีสวดขวัญ
2. บันทึกภาพถ่าย วีดิทัศน์ เกี่ยวกับพิธีกรรมในข้อ 1
3. รวบรวมข้อมูลเพื่อจัดเก็บและให้บริการในศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ดังนี้
 - 3.1 ผลิตวีดิทัศน์ชุด พิธีกรรมชนแดนโขง
 - 3.2 จัดทำสมุดภาพชุด พิธีกรรมชนแดนโขง
4. สรุปและรายงานผลการดำเนินงาน

ระยะเวลาดำเนินการ : ตุลาคม 2544 – กันยายน 2545

งบประมาณการดำเนินงาน : 50,000 บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

- ① ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและผู้รู้ด้านพิธีกรรม
- ② ออกเดินทางเพื่อรวบรวมข้อมูลและบันทึกภาพถ่าย บันทึกเทปวีดิทัศน์ พิธีกรรมชนแดนโขง จำนวน 3 ครั้ง สามารถรวบรวมข้อมูลและบันทึกภาพได้รวม 7 พิธีกรรม ใน 4 จังหวัด คือ จังหวัดสกลนคร (ประเพณีโส้ทั้งบั้ง และพิธีเหยาเลี้ยงผี) จังหวัดนครพนม (ประเพณีตรุษสงกรานต์) จังหวัดกาฬสินธุ์ (พิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้า) และจังหวัดมุกดาหาร (พิธีเลี้ยงผีตาแฮก พิธีเหยารักษาคนไข/แก๊บน/เลี้ยงผี และพิธีสวดขวัญ)
- ③ รวบรวมข้อมูลเพื่อจัดผลิตวีดิทัศน์ และจัดทำสมุดภาพ ชุด พิธีกรรมชนแดนโขง
- ④ สรุปและรายงานผลการดำเนินงาน

ผลที่ได้รับ : จากการดำเนินงานตามโครงการรวบรวมข้อมูลพิธีกรรมชนแดนโขงด้วยภาพถ่ายและ
วีดิทัศน์ สามารถรวบรวมข้อมูลในรูปแบบของภาพถ่ายและวีดิทัศน์เกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อจัด
เก็บไว้ให้บริการข้อมูลความรู้และอำนวยความสะดวกแก่ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าทั่วไปในงานข้อมูลท้องถิ่น
สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จำนวน 7 พิธีกรรม อีกทั้งยังสามารถนำข้อมูลภาพถ่าย
และวีดิทัศน์ออกเผยแพร่ในรูปแบบของสื่อมัลติมีเดียสามารถขยายการบริการเพิ่มขึ้น เพื่อกระตุ้นให้
คนไทยได้ตระหนักถึงคุณค่าและเรียนรู้วิถีชีวิตความเชื่อถือศรัทธาของบรรพบุรุษและช่วยกันทำนุ
บำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมอันดีงามเหล่านี้ไว้ให้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของชาติสืบไป

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน : ไม่มี

รายละเอียดค่าใช้จ่าย : ควรมีรายละเอียดของหัวข้อต่อไปนี้ (อย่างน้อย 6 หัวข้อ)

1. ค่าตอบแทนวิทยากร
2. ค่าใช้จ่ายในการติดต่อประสานงาน
3. ค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานนอกเวลา จำนวน 3 คน
 - อัตรา 100 บาท/วัน X 3 คน X 1 วัน = 300 บาท
 - อัตรา 200 บาท/วัน X 3 คน X 2 วัน = 1,200 บาท
4. ค่าตอบแทนอาจารย์ในการปฏิบัติงานนอกเวลา -
5. ค่าจ้างเหมาทำป้ายประชาสัมพันธ์ -
6. ค่าจ้างเหมาประสานงานและประกอบพิธีกรรม = 11,000 บาท
7. ค่าจ้างเหมารถเพื่อทัศนศึกษา -
8. ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง -
9. ค่าถ่ายเอกสารและเย็บเล่มทำปก -
10. ค่าเลี้ยงรับรองวิทยากร -
11. ค่าวัสดุโฆษณาและเผยแพร่
 - ฟิล์มสี (รวมล้างอัดภาพ) จำนวน 35 ม้วน ๆ ละ 330 บาท = 11,550 บาท
 - อัลบั้มภาพสี ขนาด PC จำนวน 5 เล่ม ๆ ละ 180 บาท = 900 บาท
 - อัลบั้มขาว จำนวน 2 เล่ม ๆ ละ 450 บาท = 900 บาท
 - อัดขยายภาพ = 1,810 บาท
12. ค่าวัสดุเอกสาร -

13. อื่น ๆ (ระบุรายละเอียด) ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปราชการเพื่อรวบรวมข้อมูลและบันทึกภาพ

13.1 ครั้งที่ 1 รวม = 2,300 บาท

13.1.1 ค่าเบี้ยเลี้ยง จำนวน 4 คน

- อัตรา 120 บาท/วัน X 2 คน X 2 วัน = 480 บาท

- อัตรา 180 บาท/วัน X 2 คน X 2 วัน = 720 บาท

13.1.2 ค่าที่พัก = -

13.1.3 ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง = 1,100 บาท

13.2 ครั้งที่ 2 รวม = 15,480 บาท

13.2.1 ค่าเบี้ยเลี้ยง จำนวน 8 คน

- อัตรา 120 บาท/วัน X 2 คน X 4 วัน = 960 บาท

- อัตรา 180 บาท/วัน X 6 คน X 4 วัน = 4,320 บาท

13.2.2 ค่าที่พัก = 8,000 บาท

13.2.3 ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง = 2,200 บาท

13.3 ครั้งที่ 3 รวม = 4,560 บาท

13.3.1 ค่าเบี้ยเลี้ยง จำนวน 5 คน

- อัตรา 120 บาท/วัน X 2 คน X 2 วัน = 480 บาท

- อัตรา 180 บาท/วัน X 3 คน X 2 วัน = 1,080 บาท

13.3.2 ค่าที่พัก = 2,000 บาท

13.3.3 ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง = 1,000 บาท

หมายเหตุ : ขอดำเนินการทุกรายการ

รวมงบประมาณทั้งสิ้น 50,000 บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

แผนการปฏิบัติงาน (ระบุระยะเวลา)

ที่	ลักษณะงาน/กิจกรรม	วัน/เดือน/ปี	ประมาณการ งบประมาณ (บาท)	หมายเหตุ
1.	ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และผู้รู้เกี่ยวกับพิธีกรรม	ด.ค. 44-ธ.ค. 44	-	
2.	บันทึกภาพสี และวิดีโอ ครั้งที่ 1	ม.ค.-มี.ค. 45	25,000	
3.	บันทึกภาพสี และวิดีโอ ครั้งที่ 2	เม.ย.- มิ.ย. 45	25,000	
4.	ผลิตวิดีโอ และจัดทำสมุดภาพ ชุด..พิธีกรรมชนแดนโขง	ก.ค. - ส.ค. 45	-	
5.	สรุปและรายงานผลการดำเนินงาน	ก.ย. 45	-	

ประเพณีโส้ทั้งบั้ง และ พิธีเหยาเลี้ยงผี อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร

ประเพณีโส้ทั้งบั้ง

คำว่า “โส้” “โส้” หรือ “กะโส้” เราควรใช้คำไหนกันแน่ แต่ทั้งสามคำนี้ก็ใช้เรียกชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานนั่นเอง คำว่า “โส้” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 35 บอกว่า โส้ 1 น. กระเหรี่ยง โส้ 2 น. เหล็กที่เกี่ยวกันเป็นข้อ ๆ สายยาวสำหรับล่ามต่างเชือก ถ้าใช้คำว่า “โส้” เขียนเรียก คนโส้ ก็จะต้องหมายความว่า คนโส้ เป็นเผ่ากระเหรี่ยง

คำว่า “โส้” หรือ “กะโส้” ตามบันทึกสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการที่มณฑลอุดร และมณฑลอีสาน ในปี พ.ศ. 2449 บอกว่า “พวกพลเมืองในมณฑลอุดร และมณฑลอีสาน ที่ฉันไปพบ มีไทยล้านช้างเป็นพื้นแต่มีคนจำพวกอื่นที่ผิดไปจากไทยล้านช้างและมีชื่อเรียกเป็นอื่น ๆ ต่างหากหลายจำพวก ฉันได้ไต่ถามดูได้ความว่า มี 7 พวก คือ 1.พวกผู้ไท 2. พวกกะเลิง 3.พวกย้อ 4. พวกแสก 5. พวกโย้ย 6. พวกกะตาก 7. พวกกะโส้ ” และได้ทรงเขียนถึงพวกกะโส้ไว้ว่า “พวกกะโส้เป็นพวกข่า ผิดคล้ายกว่าชาวเมืองพวกอื่น และพูดภาษาของตนเองต่างหากมีในมณฑลอุดรหลายแห่งแต่รวมกันอยู่มากเป็นปึกแผ่นที่เมืองกุสุมาลย์มณฑลขึ้นจังหวัดสกลนคร เจ้ากรมการเมืองและราษฎรล้วนเป็นชาวกะโส้ทั้งสิ้น”

จะเห็นว่าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงใช้คำว่า “กะโซ้” ซึ่งต่างออกไปจากคำว่า “โซ้” และคนโล้ก็ไม่ใช้เป็นกระหรี่งแต่เป็นข่า จึงเป็นปัญหาว่าจะใช้คำไหนแน่ จากการที่ให้คนโล้ลองเปล่งเสียงเรียกตัวเองดูจะออกเสียง “โซร” (ออกเสียง ซ และ ร ควบกัน) เพราะฉะนั้นที่เขียนเรียกชื่อเขาว่า “โซ้” หรือกะโซ้ น่าจะไม่ถูกต้องนัก คนโล้ นั้นจะออกเสียงอักษรสูงเป็นอักษรต่ำ เช่น คำว่า “เหมา” เป็น “มา” คำว่า “सान” เป็น “ซาน” หรือ “ขาน” เป็น “คาน” เป็นต้น ดังนั้นจึงพอจะอนุมานได้ว่า ถ้าคนโล้ออกเสียงคำใดเป็นอักษรต่ำ คำๆ นั้นน่าจะเป็นอักษรสูง ดังนั้น การที่ออกเสียงเรียกตัวเองว่า “โซร” ซึ่งเป็นเสียงต่ำ จึงน่าจะเป็นคำว่า “โสร” ในอักษรสูง และคนโล้ก็นิยมเรียกตัวเองว่าเป็น “ชาวไทโส้” ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในหมู่ชาวโล้ อำเภอกุสุมาลย์ทั่วกันเช่นเดียวกับชนเผ่าแสก ส่วย ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่คล้ายกัน

รำโล้ทั้งบั้ง

การรำโล้ทั้งบั้ง หรือไทอะดิงเกา เป็นการแสดงที่สื่อเนื่องมาจากความเชื่อถือในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชาวไทโส้ ซึ่งมีความเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะคอยดูแล ปกป้องรักษาอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีการทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี หรือมีการเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวไทโส้จะจัดให้มีการรำโล้ทั้งบั้งขึ้นเพื่อเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาให้ความช่วยเหลือ แนะนำ ดูแล

การรำโล้ทั้งบั้งจะเริ่มต้นด้วยพิธีเหยา ก่อน การเหยานี้ประกอบด้วยชุดสักการะต่างๆ หรือ คาย จำนวน 1 ชุด ซึ่งประกอบด้วย เงิน 6 บาท ผ้าถุง 1 ผืน ผ้าขาว 1 วา ดาบ 1 เล่ม ไข่ไก่ 1 ฟอง เหยียนเงินฮาง 1 เหยียน ข้าวสาร พังฉาดหรือพะเนาะ เหล้าไห 1 ไห ถาดดอกไม้ ธูปเทียน พิธีเหยาและรำโล้ทั้งบั้งนี้ใช้คนประกอบพิธี ดังนี้

1. ล่าม ผู้ทำหน้าที่เชิญวิญญาณ หรือละเนดโล้
2. หมอเหยาหรือนางเทียมเจ้าจำที่ทำหน้าที่ให้วิญญาณบรรพบุรุษเข้าร่างทรงและให้นางเทียม

3. นักดนตรีชาย 7 คน ได้แก่ กลองเล็ง 1 คู่ ฉาบ 2 คู่ แคน กระຈប់ปี ซอ พะเนาะ
4. คนทั้งบั้ง 6 คน
5. นางรำ 10 - 12 คน หรือ ตามความเหมาะสม

พิธีจะเริ่มจากการเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาเข้าทรงห่อเหยา ร่างของห่อเหยาจะมีอาการสั่นเทิ้มไปทั้งร่างเพื่อยืนยันว่าวิญญาณบรรพบุรุษได้เข้าทรงห่อเหยาจริงและห่อเหยาจะใช้วัสดุที่มีมาในชุดสักการะมาแสดงให้เห็น เช่น การตักดาบโดยใช้ปลายดาบตักได้จริง แสดงวิญญาณบรรพบุรุษได้เข้าทรงร่างห่อเหยาจริง จากนั้นล่ำมก็จะบอกวัตถุประสงค์ของการเชิญมา อาจจะเป็นเรื่องการรักษาอาการเจ็บป่วยไข้ หรือการประกอบอาชีพก็ได้ เมื่อเสร็จเรื่องสอบถามหรือเสร็จตามวัตถุประสงค์แล้ว ล่ำม ห่อเหยา และผู้ประสานพิธีเหยา ก็จะลุกขึ้นรำรอบเครื่องสักการะ จำนวน 3 รอบ แล้วนั่งลง จากนั้นไปก็จะเป็นการรำไล่ทั้งบั้ง ซึ่งจะมีท่ารำอยู่ 5 ท่า คือ

1.ท่าเชิญผีฟ้า เป็นท่าวิญญาณบรรพบุรุษที่เข้าทรงร่างห่อเหยาอยู่ในขณะนั้นได้ร่วมสนุกสนาน

2.ท่าทั้งบั้ง เป็นท่ารำบั้งด้วยมือเปล่า

3.ท่าถวายแทน เป็นท่าแสดงความเคารพวิญญาณบรรพบุรุษ

4.ท่าส่งผีฟ้า เป็นคำรำเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้ตรวจตรา สอดส่อง ดูแลผู้คน หรือสถานที่ที่มีการรำไล่ทั้งบั้ง

5.ท่าเลาะดูบ เป็นท่ารำแสดงถึงการติดตามวิญญาณบรรพบุรุษที่กำลังตรวจตราบริเวณบ้านที่ทำการรำไล่ทั้งบั้ง เสร็จแล้ววิญญาณของบรรพบุรุษก็จะออกจากร่างห่อเหยาจากนั้นจะเป็นการรำแสดงความสนุกสนานที่ทุกคนได้รับการดูแลจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการรำไล่ทั้งบั้ง

การรำโล้ทั้งั้งเป็นการแสดงที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกัน
เหนียวแน่นของชาวไทยโล้ ซึ่งได้สืบทอดกันมานาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องวิญญาณ
ไสยศาสตร์ พิธีกรรมและการเคารพสักการะบรรพบุรุษนับเป็นประเพณีที่เก่าแก่ของคนไทยโล้
ในภาคอีสานที่ควรแก่การอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง

พิธีเหยาเลี้ยงผี

เหยาเลี้ยงผี เป็นพิธีกรรมไหว้ครูผีของหมอเหยาตามประเพณีผู้ไทย คล้ายกับไหว้ครูผีฟ้า (ฟ้อนผีฟ้า) ประจำปี หมอเหยาเป็นหมอรักษาคนเจ็บป่วย ตามความเชื่อในเรื่องผี ถ้าผีดผีแล้วหมอเหยาจะทำพิธีเพื่อชี้ช่องทางแก้ไขคนเจ็บป่วย ก็จะหายเป็นปกติมีกำลังใจหมอเหยามีตำแหน่งของตน คือ แม่เมืองหรือพ่อเมือง และ ลูกเมือง ในเดือนสามของทุกปีหมอเหยาชาวใต้ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร จะมีการชุมนุมเลี้ยงผี 1 ครั้ง เหยาเลี้ยงผีจึงเป็นพิธีกรรมที่หมอเหยาถือปฏิบัติกันมาเป็น ีตดคง เพื่อแสดงการคารวะครู และขอบคุณผีประจำตัวหมอเหยา หรืออีกนัยหนึ่งเป็น การรวมญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลกันก็จะมารวมกันในวันนี้

หมอเหยาทุกคนจะมีผีประจำตัว เมื่อเวลาเหยาก็จะเชิญผีตนนั้นมาเข้าสิง เมื่อเหยาเสร็จก็จะเชิญวิญญาณผีไว้บนหิ้ง ซึ่งมีอยู่ที่บ้านหมอเหยาทุกคน ในปีหนึ่ง ๆ หมอเหยาจะต้องทำพิธีเหยาเลี้ยงผีครั้งหนึ่ง หรือถ้าบ้านตัวเองไม่ได้จัดเลี้ยงก็จะต้องไป ร่วมกับบ้านหมอเหยาคนอื่น และมีการฟายน้ำเหล้า (รินเหล้าใส่แก้ว จุกเทียนเชิญผีมา ตี๋ม) ที่บ้านของตนเอง

การเหยาเลี้ยงผีถือเป็นงานใหญ่ประจำปีของหมอเหยา เหมือนกับบุญพระเวส (งานเทศน์มหาชาติ) ประจำปีของหมู่บ้าน เพราะฉะนั้นการเหยาเลี้ยงผีนี้จึงมีการเตรียมงานเป็นพิเศษ ซึ่งถ้าบ้านไหนเป็นเจ้าภาพจัดเลี้ยงก็จะจัดเตรียมสถานที่ส่วนมากแล้วจะใช้ลานบ้านของเจ้าภาพเป็นสถานที่ที่จะตั้งตุง (ปะรำพิธี)

อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีเหยาเลี้ยงผี

① สถานที่ : สถานที่ประกอบพิธีเหยาเลี้ยงผีนั้น มักจะใช้สถานที่ใกล้ๆ บ้านของหมอเหยา คือ บริเวณลานบ้านของผู้เป็นพ่อเมืองหรือแม่เมือง (หมอเหยาที่เป็นผู้ให้กำเนิดหมอเหยาบวกรอื่น ๆ) หรืออาจจะใช้บริเวณใต้ร่มไม้ใหญ่ โดยจะมีการตั้งตุง (ปะรำ) อาจจะประดับด้วยไม้หรือเสื่อ มุงด้วยหญ้าคา ขนาดตุงนั้นจะทำให้พอเหมาะกับผู้ที่มาร่วมพิธีกรรมคือ หมอเหยา และญาติพี่น้องที่มาร่วมการเหยาเลี้ยงผีแต่ละครั้งนั้น จะต้องเป็นหมอเหยาที่มาจากแม่เมืองหรือพ่อเมืองเดียวกัน หรืออาจจะเป็นลูกเมืองของตัวหมอเหยาเจ้าภาพเองก็ได้ การสร้างตุงนั้นจะมุงด้วยหญ้าคา และกันด้วยหญ้าคาเป็นฝาสามด้าน

สถานที่ประกอบพิธีเหยาเลี้ยงผี

มักจะใช้สถานที่ใกล้ ๆ บ้านของหมอเหยา คือ บริเวณลานบ้านของผู้เป็นพ่อเมืองหรือแม่เมือง

② อุปกรณ์เลี้ยงผี : อุปกรณ์ที่ใช้ในงานเลี้ยงผีนั่นจะต้องเตรียม ดังนี้

2.1 หอผีฟ้า ทำจากโครงไม้ไผ่ประดับด้วยดอกจำปาร้อยเป็นพวงประดับตกแต่งสวยงาม ซึ่งในหอผีฟ้าจะนำสิ่งของมาตกแต่ง เช่น หมอน ผ้าสไบ ดอกไม้ เทียน เป็นเครื่องบูชาด้วย เป็นสถานที่ประทับของผีฟ้าที่อัญเชิญลงมา ด้านล่างของหอผีฟ้าจะมีถึงน้ำหรือโอ่งน้ำ เตรียมไว้สำหรับใช้ในขั้นตอนของการส่งเชื้อ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของพิธี และในการประกอบพิธีจะรำไปรอบ ๆ หอผีฟ้า

2.2 มาลัยดอกไม้ ทำจากดอกจำปา ร้อยเป็นพวงสำหรับประดับตกแต่งหอผีฟ้า

2.3 เครื่องศาสตราวุธ ในพิธีกรรมนี้จะใช้เพียงดาบ อย่างเดียวเท่านั้น

2.4 ข้าวสาร

2.5 ขันห้า ประกอบด้วยดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่

2.6 ขันหมาก ขันพลู-บุหรี

2.7 ฝ้าย ใช้สำหรับเป็นไม้ตักลงไข่ และใช้เป็นฝ้ายคล้องช้าง

2.8 เหล้าไห และไม้ตูดเหล้า (หลอดไม้ซาง)

2.9 สุรา หรือเหล้าขาว 40 ดีกรี (จะต้องมีและเป็นเครื่องประกอบที่สำคัญ)

2.10 เครื่องแต่งหน้า ประกอบด้วย แป้ง หวี กระจก ผงวิเศษนิยม ซึ่งหมอเหยาแต่ละคนจะต้องหิวผมทาแป้งอยู่เสมอ เพื่อความสวยงาม นอกจากนั้นแล้วผู้ร่วมพิธีจะทาแป้งเสริมสวยด้วยก็ได้

③ เครื่องคาย (เครื่องบูชาคุณ) หมอเหยาที่มาร่วมงานแต่ละคนจะต้องมีเครื่องคายของตัวเองทุกคน สำหรับเครื่องคายหมอเหยาเลี้ยงผีนั้น จะมีเครื่องประกอบเช่นเดียวกับเครื่องเหยาคนป่วยไข้ ซึ่งประกอบด้วย ชั้นห้า คือ ดอกไม้ (ดอกจำปา) เทียนอย่างละ 5 คู่

④ อาหาร : อาหารการกินนั้นจะต้องเตรียมเป็นพิเศษ เพราะจะต้องมีแขกเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะมีอาหาร 2 ลักษณะคือ

4.1 อาหารสำหรับผี มีข้าวดำ ข้าวแดง เหล้า ไก่ หรืออาหารตามที่ผีเรียกร้องดังนี้

- 4.1.1 เมี่ยง ทำจากตระไคร้หั่น แล้วโขลกรวมกับพริก ปลาร้า ไข่ใบมะละกอห่อ ใส่ใบหมาก ลงไฟแล้วม้วนกลม ๆ
- 4.1.2 หมาก (จิบหมากเป็นคำ ๆ)
- 4.1.3 ไข่ไก่
- 4.1.4 ข้าวเหนียว
- 4.1.5 เหล้า ซึ่งจะมีทั้งสาโท และสุรา 40 ดีกรี
- 4.1.6 ข้าวดำ เอาข้าวเหนียวไปคลุกกับดินหม้อสีด้าที่ขูดมาจากก้นหม้อ
- 4.1.7 ข้าวแดง เอาข้าวเหนียวไปคลุกกับปูนแดง/หรือปูนขาว และขมิ้นทำให้มีสีแดง
- 4.1.8 ข้าวหวาน เอาข้าวต้มมัดคลุกกับมะพร้าว และน้ำอ้อย
- 4.1.9 ข้าวต้มโค้น คือข้าวต้มมัดใหญ่ ๆ
- 4.1.10 กล้วย
- 4.1.11 อ้อย
- 4.1.12 เกลือ
- 4.1.13 พริก
- 4.1.14 ปลาร้า

ในบางกรณีอาจจะต้องการพวกไก่ต้ม ก้อย ลาบ หรือพวก “ซิ่นหาบ ซิ่นหาม” คือ เอาเนื้อมาทำเป็นซิ่นขนาดเท่ากับหัวแม่มือ 1 ซิ่น แล้วเอาไม้มาทำเป็นคาน คล้ายกับหามและหัน 2 ซิ่น และเหลาไม้เสียบคล้ายกับไม้คานหาบ

4.2 อาหารเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน เมื่อก่อนจะถึงวันเลี้ยงผีจริง ๆ ญาติ พี่น้องหรือลูกหลานของหมอเหยาจะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน เนื้อไก่ เป็นอาหารหลักในพิธีกรรมเหยาเลี้ยงผี แม่เมืองหรือเจ้าภาพเชิญหมอเหยาที่เป็น ลูกเมืองมาร่วม บรรดาลูกเมืองเขาจะต้องนำอาหารมาสมทบ ซึ่งจะมีข้าวสาร เหล้า และ ไก่คนละตัว การประกอบอาหารก็เหมือนกับการเลี้ยงแขกทั่วไป ซึ่งจะมีลาบ อ่อม แกง

⑤ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม นอกจากหมอเหยาทั้งหลายแล้วยังประกอบด้วยลูก หลานและผู้ที่เคยได้รับการรักษาจากหมอเหยานับเป็นการจัดงานเพื่อรวมญาติพี่น้องเพื่อ ความอบอุ่นอีกงานหนึ่ง หากผู้ที่ไม่สามารถจะมาร่วมงานได้จะส่งอาหาร เช่น ข้าวสาร เหล้า ไก่ หรืออาหารการกินมาสมทบ หรือบางทีก็ส่งเป็นเงินมาช่วยงาน เมื่อมีคนมา ช่วยงานหมอเหยาจะ “คอบ” หรือบอกกล่าวผีฟ้าโดยการฟายน้ำเหล้า เป็นการรินเหล้าใส่ แก้วจุดเทียนเชิญผีมาดื่มซึ่งผู้ที่ดื่มก็คือ หมอเหยานั่นเอง บางทีก็จะแบ่งให้ผู้ร่วมพิธีดื่ม ด้วยเพื่อความเป็นสิริมงคล หรือหากเป็นผู้เฒ่าผู้แก่จะแบ่งหมากพลูให้ไปเคี้ยวด้วย

⑥ ดนตรีประกอบ พิธีเหยาเลี้ยงผีนั่น เป็นพิธีสนุกสนานเป็นพิเศษ สิ่งสำคัญจะต้องมีคือ แคน ปี่ไทย พิณ ดนตรีทุกชนิดจะต้องบรรเลงผสมวงกันเป็นทำนอง “ลำผู้ไทย” บางทีถ้าผีสิงเทียมอยากจะให้ตีกลองประกอบ ก็อาจจะต้องตีกลองด้วย

⑦ วัน เวลา ที่จะประกอบพิธีเหยาเลี้ยงผี ส่วนมากจะขึ้นอยู่กับผีฟ้าประจำ ตัวของหมอเหยาที่อัญเชิญลงมาได้รับความพึงพอใจจากการประกอบพิธีแล้วหรือยัง โดยการเสี่ยงทายด้วยการตั้งไข่ของหมอเหยาแต่ละคน หากสามารถตั้งไข่ได้ก็แสดงว่าผี ฟ้าได้รับความพึงพอใจแล้ว บางปีก็เลี้ยงกันแล้วเสร็จใน 1 วัน บางปีก็มากกว่า

⑧ เครื่องแต่งกายหมอเหยา : หมอเหยาจะพิถีพิถันในการแต่งกายมาก นิยมใส่ชุดผู้ไทย เสื้อดำแขนยาว ชินหมีไหม ห่มสไบทำด้วยผ้าขาวม้า หรือ ผ้าสไบขิด ใส่ตุ้มหู มวยผมทัดดอกไม้ (ดอกलันทมหรือดอกสะเลเต) ใส่กำไลแขน ก็จะแต่งหรือ “เอ้” กันอย่างเต็มที่

⑨ ขั้นตอนการประกอบพิธีเหยาเลี้ยงผี : ในวันแรกคณะหมอเหยาทุกคน ลงตุงพร้อมกัน แล้วก็จะยกขันดอกไม้ก่อนที่จะเริ่มพิธีได้แยกลำดับเป็นข้อ ๆ ดังนี้

9.1 บ่าวผีลง ก็เป็นการร้องรำเชิญผีเหยาเชิญผีให้ลงมาเทียม หรือมาเข้า
ทรง สภาพตอนผีมาเข้าทรงแล้วหมอเหยาจะตัวสั่นแล้วดบมือ

9.2 ตีกลองไข่ หรือภาษาหมอเหยาว่า “ตีกลองโหลงโฮมพล” กลองทำขึ้น
จากไข่ ไม้ตีกลองทำจากฝ้ายหรือใจฝ้ายวิธีการคือ ไข่ฝ้ายสีขาว (ฝ้ายผูกข้อมือ) ตีลงที่ไข่

9.3 ทัดดอกไม้ฝ้าย ดอกไม้ฝ้ายที่เตรียมพร้อมแล้วจะนำมาทัดใส่ผม ก่อนที่
จะทัดหมอเหยาต้องดมดูก่อนว่าหอมหรือไม่

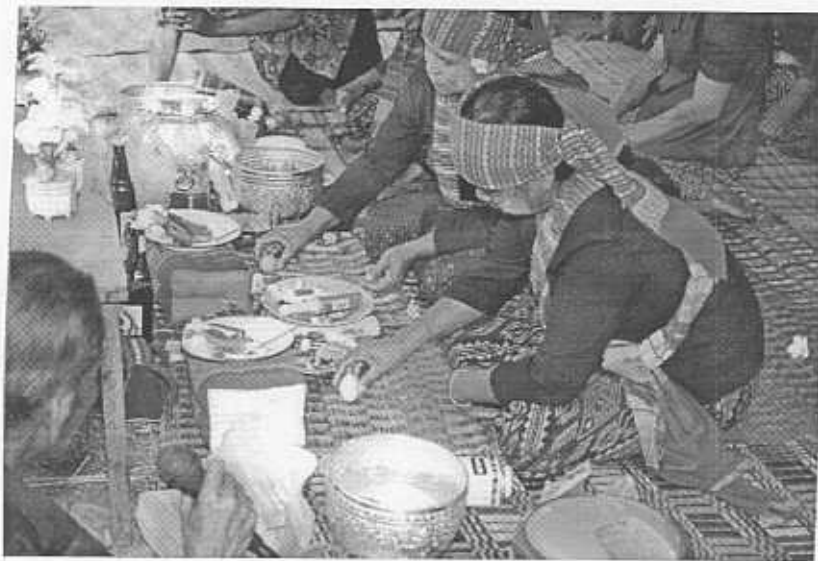
9.4 ใส่พวงมาลัยดอกไม้ ทำจากดอกกลั่นทม

9.5 ปิดหิ้งปิดหอ

9.6 เลียบบ้านเลียบเมือง

9.7 ขั้นตอนการกินเหล้ารวมพล ภาษาหมอเหยาว่า “ซี้ซ้างโฮมพล” คือ
หมอเหยาพากันกินเหล้าไห หรือ ดูดุ่พร้อมกัน

9.8 ขั้นตอนการเสี่ยงทายข้าวสาร คือ การหยิบเอาข้าวสารจากถ้วยคาย
แล้วหว่านใส่ฝ่ามือเสี่ยงทายดู ถ้ามีเม็ดคู่จะดี ถ้ามีเม็ดคี่จะไม่ดี

9.9 ขั้นตอนการเสี่ยงไข่ การหยิบเอาข้าวสารหว่านลงบนไข่ในถ้วย เพื่อให้ข้าวสารจับบนไข่ว่ามีกี่เม็ด

9.10 ขั้นตอนการเสี่ยงข้าว หรือเสี่ยงดาบ คือ ใช้ปลายดาบปักลงบนถ้วยข้าวสาร โดยให้ดาบนั่นตั้งตรง

9.11 ขั้นตอนการเล่นเครื่องต่าง ๆ โดยนำเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ ออกมาเล่น โดยนำเอาเฉพาะของที่ทำขึ้นใหม่ ๆ มาตมดู แล้วส่งให้ลูกเมืองคนต่อ ๆ ไป แล้วลูกเดินไปรอบ ๆ ดูป คล้ายกับเป็นการแสดงแสนยานุภาพของผี

9.12 ขั้นตอนการดมดอกข่า คือ ดอกไม้ที่ทำจากต้นหม่อน แล้วใช้มีดปาดให้เป็นรูปดอกไม้ ทาด้วยขมิ้นให้เป็นสีเหลือง แล้วเอาไปให้ผู้ชมดม และถามว่าหอมหรือไม่ ผู้ชมต้องตอบว่าหอม

9.13 ขั้นตอนการคล้องช้าง คือ การนำเอาช้างที่แกะสลักออกมาเล่นน้ำ โดยจะมีกะละมังใส่น้ำไปวางไว้ข้างหน้าตูป และหมอเหยาจะเอาช้างออกมาเล่นน้ำ ให้ผู้ชมเอาใจฝ้ายมาคล้อง ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสนุกสนานมาก

9.14 ขั้นตอนการส่วงเฮือ (แข่งเรือ) เป็นขั้นตอนที่หมอเหยาจะเอาเรือที่แกะสลักออกมาลอยน้ำในกะละมังหน้าตูป (ก่อนจะเล่นจะมีการเติมน้ำให้เต็มก่อน) แล้วผู้ชมก็จะนำเอาไม้ “กำเหล้า” (คือที่ใช้สำหรับตูดเหล้าไห ทำจากกิ่งไม้ฝาง) 2 อัน มาตีบเอาเรือให้อยู่

9.15 ขั้นตอนการลำลา เมื่อเล่นจนครบทุกขั้นตอนแล้ว ตลอด 2 วัน กับ 1 คืน ก็จะถึงขั้นตอนการ “ลำลา” คือ แม่เมืองจะลำสั่งสอนลูกเมือง แล้วมีการฟ้อนรำ สนุกสนาน

9.16 ขั้นตอนการถมฮอยช้างฮอยควาย เป็นขั้นตอนที่หมอเหยาจะเอาไม้กำ เหล้า ออกมาขายเดินไปรอบๆ ดูป เป็นการถมฮอย เพื่อจะไม่ให้มีรอยก่อนจะเลิกรา เรียกว่า ถมฮอยช้างฮอยควาย

9.17 ขั้นมันผีขึ้นหิ้ง เป็นขั้นตอนสุดท้ายคือ การเชิญผีกลับ แล้วนำหิ้งผีขึ้น ไว้บนบ้านหมอเหยาเหมือนเดิม

แต่ละขั้นตอนจบลงจะมีการกินเหล้าทุกขั้นตอน โดยหมอเหยาจะมานั่งที่หน้า เครื่องคายของตัวเองแล้วยกขวดเหล้าดื่ม เพื่อ “คอบผี” (บอกกล่าว) ซึ่งคำเหยาตอนนี้ จะว่า “เป็นผีกะเห้อคอบน้ำเหล้า”

พอสิ้นสุดพิธีการทุกอย่างแล้ว ก็จะเป็นการร่ำลากัน จนนผู้ชมต้องเข้ามา ฟ้อนรำด้วย จนมืดค่ำในวันที่ 2 จึงเลิกรากันไป

ประเพณีตรุษสงกรานต์ ต. อาจสามารถ อ. เมือง จ. นครพนม
ประเพณีเลี้ยงช่วงผีฟ้า ต. โพนสูง อ. ยางตลาด จ. กาฬสินธุ์

ประเพณีตรุษสงกรานต์

เป็นชาวไทยกลุ่มน้อยในภาคอีสาน ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านอาจสามารถ บ้านไผ่ล้อม ตำบลอาจสามารถ อำเภอเมืองนครพนม บ้านดอนสมอ อำเภอศรีสงคราม และบ้านบะหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม และบางหมู่บ้านในเขตจังหวัดมุกดาหารในปัจจุบัน

ที่มาของคำว่าสงกรานต์

สงกรานต์ในความหมายของภาษาสงกรานต์ หมายถึง สว่าง (แจ่ม) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่ง จัดอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลไทยถิ่นเดิมอาศัยอยู่ใกล้ชายแดนเวียดนามบริเวณเทือกเขาบรรทัด ตั้งเป็นเมืองสงกรานต์ ตามชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ในอดีตชาวสงกรานต์ถูกญวน (เวียดนาม) รุกรานและข่มเหงอยู่บ่อย ๆ จึงได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากญวนทางด้านภาษาพูดและการแต่งงาน จึงมีรูปร่างลักษณะและภาษาพูดคล้ายคลึงกับชาวเวียดนามในปัจจุบัน ชาวสงกรานต์ที่มีอายุมากหรือวัยชรายังสามารถพูดภาษาเวียดนามได้ด้วย เนื่องจากภาษาเวียดนามได้เข้ามามีอิทธิพลสูงนั่นเอง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ในหนังสือ นิทานโบราณคดีเกี่ยวกับความเป็นมาของชาวสงกรานต์ว่า “ถิ่นเดิมของชาวสงกรานต์อยู่ทางฝั่งซ้ายใกล้เชิงเขาบรรทัดต่อแดนญวน” ต่อมาได้อพยพหนีภัยการคุกคามของญวนเข้าไปอยู่ในเขตเมืองคำเกิดและเมืองคำม่วน เนื่องจากสำเนียงภาษาพูดที่แปร่งไปและเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไปตั้งถิ่นฐานแทรกอยู่ใกล้กับกลุ่มย้อ ไช่ ภูไทและพวน “แทนที่จะเรียกพวกแซก เลยกกลายเป็น แซก ไป ” (เดิม วิภาคย์พจนกิจ 2515 : 257) เมื่อชาวสงกรานต์ไปอพยพมายังฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดนครพนมได้ผสมผสานทางวัฒนธรรมกับชาวไทยลาว จึงหันมาแต่งกายและใช้ภาษาพูดตามแบบกลุ่มไทยลาว เมื่อครั้งเสด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการในเขตจังหวัดนครพนม ในปี พ.ศ.2449 พระองค์ทรงบันทึกไว้ว่า “(การ) แต่งตัว (ชาวสงกรานต์) เป็นคนชาวเมือง (ไทยลาว) พูดภาษาชาวเมืองและภาษาสงกรานต์นั้นก็เป็นภาษาไทยอย่างหนึ่งไม่ผิดกันนัก ”

ประวัติความเป็นมา

เมื่อครั้งเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ (พ.ศ 2369-2371) ในรัชการพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี เมื่อยังเป็นพระยาราชสุภาวดี) เป็นแม่ทัพหน้ายกไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ เมื่อไทยยึดเวียงจันทน์ได้แล้ว กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพได้เสด็จกลับกรุงเทพฯ และได้กราบทูลขอความดีความชอบให้พระยาราชสุภาวดีเลื่อนเป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่สมุหนายก เจ้าพระยาราชสุภาวดีได้ดำเนินการจัดการหัวเมืองลาวให้เรียบร้อย โดยเฉพาะบริเวณชายแดนที่ติดต่อกับญวน ได้ตั้งให้หัวหน้าเผ่าต่าง ๆ เป็นกองสอดแนมลาดตระเวนตามชายแดน หัวหน้าชาวแสกคนหนึ่งชื่อ “มานบุตตี” ได้รับแต่งตั้งให้เป็น กองอาทมาต อยู่ที่เมืองแสกบริเวณเชิงเขาบรรทัดต่อแดนญวน ต่อมาถูกญวนข่มเหงรังแกจึงอพยพชาวแสกมาตั้งอยู่ทางฝั่งแม่น้ำโขงประมาณ 3 กิโลเมตร หมู่บ้านนี้ขึ้นกับเมืองนครพนม เจ้าเมืองนครพนมได้ขอตั้งบ้านไผ่ล้อมเป็นเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านไผ่ล้อมเป็นเมืองอาทมาต ให้มานบุตตี เป็น หลวงเอกอาสา เจ้าเมืองอาทมาต ขึ้นกับเมืองนครพนม แต่เจ้าเมืองได้ย้ายหมู่บ้านมาตั้งริมแม่น้ำโขง เพื่อการสัญจรไปมาที่สะดวกเดิมชื่อว่า บ้านหายโคก ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านตามชื่อเมืองตั้งแต่นั้นมาเมืองอาทมาตมีเจ้าเมืองปกครองมาจนถึง พ.ศ.2450 ก็ถูกยุบเป็นตำบลอาจสามารถ ขึ้นกับอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ชาวแสกบางครอบครัวได้อพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องที่ที่อุดมสมบูรณ์คือ บ้านดอนสามหมอ (ต่อมาคือ บ้านดอนสมอ อำเภอศรีสงคราม) และมีบางกลุ่มแยกย้ายกันไปตั้งหมู่บ้านในดงหว่าในราว พ.ศ. 2393 จึงเรียกว่า บ้านบะหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ส่วนบ้านไผ่ล้อมนั้นมีบางครอบครัวได้แยกไปจากบ้านอาจสามารถ และบางครอบครัวได้ตั้งมาตั้งแต่แรกอพยพเข้ามาแล้ว ปัจจุบันบ้านไผ่ล้อมตั้งอยู่ในเขตตำบลอาจสามารถนั่นเอง และมีอาณาเขตติดต่อกัน มีการไปมาหาสู่กันอยู่เสมอในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน มีถนนติดต่อกันจึงเดินทางได้สะดวกสบายในทุกฤดูกาล บ้านไผ่ล้อมอยู่ห่างจากบ้านอาจสามารถไปทางตะวันตก 2 กิโลเมตร

ลักษณะทั่วไปของชาวแสก

ชาวแสก มีภาษาพูดเป็นของตนเอง จัดอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลไทย เนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อยจึงมีความเป็นมาทางภาษาและวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างเวียดนามและไทยลาว ชาวแสกได้รับวัฒนธรรมเวียดนามไว้มาก่อนข้างมาก จึงยอมรับนับถือว่าเผ่าพันธุ์ของตนกับเวียดนามเป็น "ผีตัวเดียวกัน" หรือบรรพบุรุษเดียวกัน (สัมภาษณ์ผู้เฒ่าชาวบ้านอาจสามารถ 19 กุมภาพันธ์ 2538 ไพฑูรย์ มีกุล ผู้สัมภาษณ์)

รูปร่างลักษณะ ผู้ชายมีความสูงเฉลี่ย 160 เซนติเมตร ส่วนใหญ่ผิวขาว คล้ายชาวเวียดนาม ส่วนที่ผิวคล้ำจะค่อนข้างอ้วนและคล้ายคลึงกับชาวไทยลาว ผู้ที่เป็นกวนจ๋า (ภาษาแสกเรียก เจ้าจ๋า) ในปัจจุบันคือ นายผู้ พลหาราช อายุ 60 ปี (พ.ศ 2538) ซึ่งได้รับเลือกเป็นกวนจ๋าคณก่อนๆ มีรูปร่างท้วมขาว หน้าตาคล้ายชาว เวียดนามแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ โดยการแต่งงานมาแต่ครั้งบรรพบุรุษที่อาศัยอยู่ใกล้ชายแดนเวียดนาม เมื่ออพยพมาตั้งอยู่ที่บ้านอาจสามารถและหมู่บ้านอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้กับหมู่บ้านไทยลาว ชาวแสกจึงรับวัฒนธรรมในด้านประเพณีต่าง ๆ ตามแบบไทยลาวค่อนข้างมากในปัจจุบัน ส่วนผู้หญิงชาวแสกจะมีรูปร่างสันทัด ผิวขาว สูงประมาณ 158 – 160 เซนติเมตร หญิงสูงอายุนิยมนุ่งผ้าชิ้นใหม่ (มัดหมี่) และผ้าถุงที่ทอด้วยผ้าฝ้าย ผ้าถุงจะมีเส้นลายสีขาวเป็นทางยาวคล้ายผ้าลายน้ำไหล ใส่เสื้อลายแขนกระบอก ผมหักัดสั้นทรงดอกกระพุ่มและมัดหรือใช้หวีหนีบไว้เพื่อไม่ให้รุงรัง ส่วนชายหญิงวัยหนุ่มสาวและเด็ก ๆ จะนิยมแต่งกายเหมือนอย่างคนไทยส่วนใหญ่ในปัจจุบัน

การแต่งงานและลักษณะครอบครัว

ชาวไทยแสกนิยมแต่งงานในหมู่บ้านเดียวกันหรือกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เมื่อแต่งงานแล้วจะไม่นิยมหย่าหรือแต่งงานใหม่ นอกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถึงแก่กรรม จึงจะแต่งงานใหม่ได้ หัวหน้าครอบครัวคือฝ่ายชาย (พ่อ) มีหน้าที่ในการเลี้ยงดูครอบครัว บางครอบครัวมีตายายคอยดูแลหลาน ๆ และรับภาระเลี้ยงหลานและเฝ้าบ้าน ในขณะที่พ่อแม่ของเด็กออกไปทำนา โดยทั่ว ๆ ไปแม่มีหน้าที่ดูแลภายในบ้าน เช่นทำอาหาร ทำความสะอาดบ้านเรือน และทอผ้า เป็นต้น ส่วนพ่อจะออกไปทำงานนอกบ้าน (ทำนาหรือเดินทางไปค้าขาย) การนับถือพ่อแม่ของฝ่ายชายและหญิงมีความสำคัญเท่าเทียมกันแต่อำนาจการตัดสินใจทำสำคัญๆจะขึ้นอยู่กับหัวหน้าครอบครัวเป็นหลัก ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวเนื้อแท้ เมื่อลูกสาวแต่งงานก็จะกลายเป็นครอบครัวขยาย แต่เป็นครอบครัวขยายชั่วคราว เพราะเมื่อครอบครัวของลูกสาว (และลูกชาย) อาศัยอยู่กับพ่อแม่ของตนประมาณ 3-5 ปี ก็จะแยกไปตั้งเป็นครอบครัวเดี่ยวอีกเช่นเดียวกับครอบครัวของชาวอีสานโดยทั่วไปในปัจจุบัน

ประเพณีการแต่งงานของชาวไทยแสกในสมัยแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งอยู่ที่บ้านอาจสามารถ เมื่อหนุ่มสาวชอบพอและมีความรักต่อกัน ฝ่ายชายจะให้พ่อหรือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นชายไปสุขอ มีการแต่งงาน 5 และเทียนใหญ่ 1 คู่ ทำขึ้นเองโดยพื้นเป็นเทียนขนาดยาวประมาณ 5-6 นิ้ว (ปัจจุบันใช้เทียนจากตลาด) เงิน 10 บาท เรียกว่า เงินไขปากคำ และเหล้าขาว 1 ขวด การขอนี้ต้องกระทำบนบ้านฝ่ายหญิง ถ้าฝ่ายหญิงรับ พ่อแม่ของเจ้าสาวจะรับขัน 5 ไว้ เพื่อนัดวันแต่งงานต่อไป การแต่งงาน เมื่อกำหนดวันได้แล้ว จะต้องบอกกล่าวต่อองค์มู (เจ้าพ่อ) ให้ทราบ

การแต่งงานนิยมแต่งในเดือนคู่คือ เดือน 2 เดือน 6 เดือน 8 และเดือน 12 ทางจันทรคติ วันที่กำหนดขึ้นจะเป็นวันไหนก็ได้ ยกเว้นวันอังคาร เนื่องจากชาวแสกไทยแสกถือว่าเป็นวันอุบาทว์ ถ้าแต่งวันอังคาร เชื่อว่าคู่แต่งงานนั้นจะอยู่กันไม่ยืดยาว จะมีการหย่าหรือตายจากกัน เพราะวันอังคารเป็นวันแข็ง หรือ วันไฟ ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา ในวันแต่งงานนั้นฝ่ายชายจะนำสินสอดเป็นเงิน (ในระยะแรก ๆ เป็นเงิน 12 บาท ต่อมาขึ้นเป็น 50-60 บาท เมื่อ 60-70 ปีมาแล้ว) จำนวนเงินที่เป็นสินสอดนี้จะเพิ่มขึ้นเมื่อประมาณ 30 ปีเศษ ในปัจจุบันจะเป็นสินสอดโดยทั่วไป 30,000 บาท บางคนที่มีฐานะดีจะเรียกเงินสินสอดถึง 100,000 บาท การแต่งงานในสมัยแรกๆ ไม่มีทองเป็นสินสอด แต่ในปัจจุบันมีทองด้วยตั้งแต่น้ำหนัก 1 สลึงไปถึง 5 บาทเป็นส่วนใหญ่ เมื่อแต่งงานอยู่กินกันได้ 7 วัน จึงไปขอสมมา (ขมา) พ่อแม่ฝ่ายชายด้วยสาด (เสื่อ) หมอน ผ้าโสร่ง และผ้าชิ้นใหม่ พ่อแม่รวมทั้งญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายจะอวยพรให้ทั้งคู่มีความสุขและอยู่ร่วมกันไปจนแก่เฒ่า

สำหรับผู้ที่มาจากหมู่บ้านอื่นที่แต่งงานกับชาวบ้านอาจสามารถ ทั้งชาย หญิงก่อนจะเข้ามาอยู่ที่อาจสามารถจะต้องทำพิธีครอบเป็นลูกบ้าน (สมาชิกของหมู่บ้าน) โดยนำไก่ต้ม 1 ตัว เหล้าขาว 1 ขวด พร้อมอาหาร กวนจี้จะพาไปที่ ศาลองค์มู (เดนหวัวโองมู) และมีการเสี่ยงไม้ 2 อัน โยนลงบนพรำ (มีด) ถ้าไม้หงาย สีขาว-ดำ แสดงว่าองค์มูรับเข้าเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน ถ้ายังขึ้นเป็นคู่ ขาว-ขาว หรือ ดำ-ดำ ก็ต้องเสี่ยงต่อไปจนไม้เสี่ยงขึ้นเป็นคี่ (ขาว-ดำ) จึงจะเป็นการสิ้นสุดการครอบ เป็นสมาชิกของหมู่บ้านอาจสามารถโดยการแต่งงานหรือโดยการย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านอาจสามารถ ยังมีการปฏิบัติมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ลักษณะของบ้านเรือน

การปลูกบ้านชาวไทยแสกในสมัยแรก ๆ เป็นเรือนที่ไม่ถาวรไม่นิยมทำรั้วบ้าน ส่วนใหญ่จะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก หรือหันหน้าบ้านออกสู่ถนน ลักษณะบ้านเรือนเป็นบ้านใต้ถุนสูง หลังคาเป็นสามเหลี่ยมหน้าจั่วมุงด้วยหญ้าคา ใต้ถุนสูงใช้เป็น ที่เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย ซึ่งมีลักษณะเหมือนบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคอีสาน เมื่อรัฐบาลได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ ตั้งแต่ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา (ประมาณ พ.ศ 2504) การสร้างบ้านเรือน

ค่อย ๆ มีการเปลี่ยนแปลงจากเรือนที่ไม่ถาวรเป็นเรือนที่ถาวรเช่น หลังคามุมสังกะสี และฝาไม้กระดาน หรือเป็นบ้านตึกคอนกรีต บางครอบครัวจะสร้างจะสร้างเป็นบ้าน 2 ชั้น แบบสมัยใหม่ พื้นชั้นล่างเป็นคอนกรีต ส่วนต่าง ๆ ของเรือนจะเป็นห้องนอนของพ่อแม่ ห้องนอนลูกสาว และห้องพระเป็นส่วนใหญ่ ส่วนห้องครัวแยกออกไป ในปัจจุบันแต่ละครัวเรือนจะมีส้วมซึม ซึ่งทางราชการได้ส่งเสริมให้ทำส้วมซึมเพื่อป้องกันโรคต่าง ๆ ตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข

อาหารการกิน

ชาวไทยแสกนิยมบริโภคข้าวเหนียวเช่นเดียวกับชาวไทยลาว หมู่บ้านไทยแสกโดยทั่วไปนิยมรับประทานอาหารประเภทปลาและเนื้อ เช่น เนื้อวัวเนื้อควาย ในสมัยก่อนไม่นิยมบริโภคเนื้อดิบ ๆ (ลาบ ก้อย) เป็นส่วนใหญ่ อาหารที่เป็นอาหารหลักมาตั้งแต่แรกตั้งหมู่บ้านเพราะมีปลาชุกชุมในแม่น้ำโขง ริมฝั่งโขงจะมีเครื่องมือดักปลาและกระชังใส่ปลาอยู่ทั่วไป เช่น ตุ่ม แห อวน ปัจจุบันมีการเลี้ยงปลาในกระชังด้วย อาหารในชีวิตประจำวัน ได้แก่ น้ำพริก (ทำจากปลาร้า กบ เขียด) และส้มตำมะละกอ ซึ่งนิยมรับประทานกันในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวโดยทั่วไปในภาคอีสาน ชาวไทยแสกนิยมปลูกผักสวนครัว เช่น ผักกาด ผักชี พริกหอม กระเทียม เพื่อบริโภคในครอบครัว แทบทุกครัวเรือนจะเลี้ยงเป็ด-ไก่ ไว้เป็นอาหารในแต่ละครอบครัว ในปัจจุบันบางครอบครัวเลี้ยงไก่หรือเป็ด (ฟาร์ม) จำนวน 100-200 ตัว เป็นฟาร์มเปิด - ไก่ในหมู่บ้าน เช่น ที่บ้านอาจสามารถ และบ้านบะหว้า เป็นต้น

ภาษาพูด

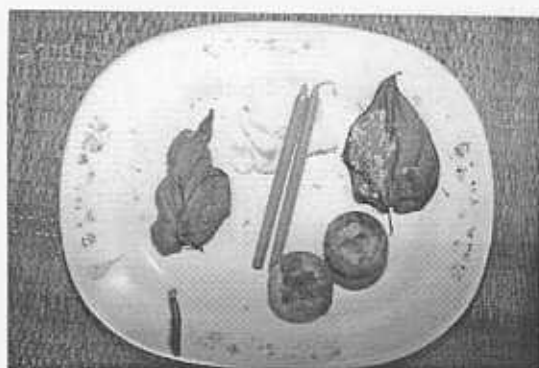
ชาวแสกมีภาษาพูดเป็นของตนเอง แต่ไม่มีภาษาเขียน เนื่องจากถิ่นฐานเดิมของชาวแสกอาศัยอยู่แถบเทือกเขาบรรทัดซึ่งเป็นเขตติดต่อกับเวียดนามจึงได้รับอิทธิพลทางภาษาไทยลาว และสำเนียงคล้ายเวียดนามด้วย (ภาษาญวน) ดังตัวอย่างการนับต่อไปนี้

ภาษาแสก	ภาษาไทย
หนึ่ง	หนึ่ง
ซอง	สอง
สาม	สาม
สี่	สี่
ห้า	ห้า
ฮก	หก
เจ็ด	เจ็ด
แปด	แปด
กู่	เก้า
สิบ	สิบ

คำบางคำจะผสมระหว่างภาษาไทยลาวกับภาษาแสก เช่น กินข้าวหรือยัง ภาษาแสก
แยกแล้วแตะ ในปัจจุบันบางคนพูดว่า กินเข้า ตามภาษาไทยลาว หรือคำว่า แชก
สาก หมายถึง เต้นสาก (แซก – เต้น) เป็นต้น

เนื่องจากชาวไทยแสกอาศัยอยู่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านไทยลาวไปโรงเรียนร่วมกับ
เด็กไทยลาว (เช่น บ้านปะหั่ว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม) จึงพูดภาษาไทย
ลาวได้คล่อง ในปัจจุบันการพูดภาษาแสกจึงมีอยู่เฉพาะคนสูงอายุเป็นส่วนใหญ่

ประเพณีการเล่น

ประเพณีที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษคือ ประเพณีตรุษแสก ซึ่งภาษาแสกเรียกว่า กั้นแดต หรือ กั้นเตนเตน โดยเฉพาะที่บ้านอาจสามารถจะจัดพิธีกรรมนี้ขึ้นในเดือน 3 ขึ้น 2 ค่ำ ของทุกปี โดยจัดพิธีในตอนเช้าทุก ๆ ครอบครัวจะไปรวมกันที่ศาลเจ้าเดนหวัวโองมู้ ซึ่งชาวแสกบ้านอาจสามารถมีความเชื่อว่าเป็นวิญญานบรรพบุรุษที่ให้ความคุ้มครองลูกหลานชาวแสกโดยตลอดมา กวนจ้ำจะเป็นผู้ทำพิธีเช่นด้วยอาหารคาวหวาน และเหล้า ในขณะที่เซ่นอยู่นั้นจะมีการเลี้ยงไม้ 2 อัน

(ขาว - ดำ) ถ้าไม้ที่โยนลงบนพรำขึ้นคี่ (ขาว - ดำ) แสดงว่าองค์ผู้รับการเซ่นและมีความพอใจต่อพิธีกรรมในวันนั้นเมื่อเซ่นไหว้บรรพบุรุษแล้วจะมีการร่วมรับประทานอาหารและเต็นสาก โดยใช้ชายหญิง 10 คน เป็นคนกระเทบสาก แล้วมีชายหญิงเต็นเข้าสากเป็นคู่ๆ คล้ายระกระเทบไม้ นอกจากการเต็นในวันเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ยังมีการแสดงต้อนรับแขกที่มาเยือนด้วย

นอกจากการเต้นสากลแล้ว ที่บ้านอาจสามารถยังมีการแข่งแกลกและมีการร้องเพลงแกลกอีกด้วย การแต่งเนื้อร้องและเนื้อแข่งแต่งขึ้นโดยครูโรงเรียนบ้านอาจสามารถเมื่อประมาณ 3 ปีมาแล้ว การแข่งแกลกเป็นการเลียนแบบแข่งบั้งไฟนั้นเองกล่าวคือจะเริ่มต้นด้วยคำขึ้นต้นเช่นเดียวกัน คือมีต้นเสียงโห่และร้องว่า “โอ เฮา โอ เฮาโอ ๑ คอย เชื่อง เจ้าตั้งแต่ เยื่อ ๑...” (โอ เฮา โอ เฮาโอเฮาโอ ข้อยมกเจ้าตั้งแต่ตน ๑ -ผมรักคุณมานาน) [เชื่อง (แกลก) –รัก เยื่อ (แกลก) – นาน ตน (ไทยลาว)-นาน ๑]

ส่วนการร้องเพลงแกลกนั้น นายสวัสดิ์ อาจสามารถ อายุ 52 ปี (พ.ศ.2528) เป็นคนแต่งและร้องเอง โดยการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของชาวแกลก จนกระทั่งอพยพมาตั้งอยู่ในประเทศไทยทำนองคล้ายเพลงลาวในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คือทำนองช้าๆ และเสียงสูง (ตามทำนองเพลงลาวสมัย) ส่วนการแข่งแกลกและร้องเพลงแกลกในหมู่บ้านแกลกอื่นๆ ไม่ปรากฏมีการแต่งเนื้อร้องแต่อย่างใด

ประเพณีเกี่ยวกับการตาย

เมื่อมีสมาชิกในหมู่บ้านถึงแก่กรรม ในสมัยก่อนจะนำไปเผาที่ป่าช้าซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน จดเขตวัดมงคลบุรีศักราชาราม(วัดบ้านอาจสามารถ) ในปัจจุบัน ก่อนจะนำศพลงจากบ้านจะมีพิธีสวดมนต์ทางพุทธศาสนา แล้วนำศพไปที่ป่าช้าเพื่อเผา โดยการตั้งกองฟอน (กองฟืนสำหรับตั้งศพ) ก่อนตั้งกองฟอนจะต้องเสียงด้วยไข่ไก่ 1 ฟอง ข้าวสาร 1 กำ และตะปู 1 ดอก ก่อนจะเสียงไข่ผู้อาวโส (ผู้เฒ่า) จะนำไข่ ข้าวสาร และตะปูใส่จานรวมกัน พร้อมกล่าวคำว่า ถ้าผู้ตายชอบที่ใดขอให้โยนไปลงบนพื้นและให้ไข่แตก การโยนนี้จะโยนขึ้นสูงพอประมาณ (3-4 เมตร) เมื่อโยนลงไปไข่แตกที่ใด ชาวบ้านจะช่วยกันหาฟืนมาทำเป็นกองฟอนเพื่อตั้งศพเผาต่อไป ขั้นตอนนี้จะไม่มีพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย พระจะได้รับการนิมนต์มาพร้อมกับการเคลื่อนศพ ในปัจจุบันจะมีลูกหลานบวชอุปัชฌาย์ด้วย ถ้าผู้ตายเป็นญาติผู้ใหญ่หรือพ่อแม่ของตน เมื่อจุดไฟเผาศพแล้วพระสงฆ์จะกลับวัด คงเหลือแต่ญาติผู้ใหญ่และสัปเหร่อของหมู่บ้านจำนวน 2-3 คนเฝ้ากองไฟอยู่จนไหม้ศพหมดเหลือเพียงเถ้าถ่านและกระดูกของคนตาย

การเก็บกระดูกเพื่อนำไปฝังดิน หรือลอยไปในแม่น้ำโขงเดิมจะเก็บในวันที่ 3 หรือ วันที่ 7 ตามประเพณี การนำกระดูกลอยน้ำโขงนั้นจะต้องห่อด้วยผ้าขาว รูป เทียน 1 คู่ ดอกไม้ 1 คู่ มัดติดกัน ก่อนปล่อยให้ลอยน้ำไป ญาติผู้นำไปลอยน้ำจะกล่าวคำอธิษฐานให้ไปเกิดในสุคติภพ ในปัจจุบันเมื่อทางวัดมงคลบุรีสักการามทำเมรุเผาศพแล้ว ชาวบ้านนิยมนำศพไปทำพิธีที่วัดและเผาตามประเพณีนิยมที่กระทำกันในปัจจุบันบางคนนำอัฐิไปเก็บไว้ที่เจดีย์ (ธาตุ) เพื่อทำพิธีบังสุกุลให้ในวันครบรอบของผู้ตายเป็นประจำทุกปี

กลุ่มชาติพันธุ์แสกเป็นชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดนครพนม ปัจจุบันภาษาแสกยังใช้พูดกันในกลุ่มชาวไทยแสกวัยชราเป็นส่วนใหญ่ ส่วนชาวไทยแสกวัยเด็กและวัยกลางคน (ผู้ใหญ่) นิยมใช้ภาษาไทยลาวโดยทั่วไป เพราะหมู่บ้านชาวไทยแสกอยู่ใกล้กับหมู่บ้านไทยลาวซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่จึงได้รับอิทธิพลทางภาษาและประเพณีต่าง ๆ ตามแบบไทยลาวในชีวิตประจำวัน ทำให้การใช้ภาษาแสกในการพูดภาษาแสกในอนาคตก

พิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้า

นางเม้ง ภูกลองตา หัวหน้าคนทรงผีฟ้าอยู่ที่บ้านโนนสูง เป็นที่เคารพ
นับถือของชาวบ้านที่เคยเจ็บป่วยและได้รับการรักษาให้หายทั้งในหมู่บ้านและชุมชน
ใกล้เคียง แต่เดิมมีอาชีพทำนาและเลี้ยงลูกมาตลอด ต่อมาล้มป่วยหนัก มีอาการคล้าย
ผีเข้า แต่ในที่สุดต้องรับเป็นร่างทรงของผีฟ้า ตัวเองจึงหายป่วย เป็นเหตุให้เชื่อว่
การเป็นผีฟ้าของนางเม้งเกิดจากแรงดลใจและการเทียมหรือการเข้าทรงของผีฟ้าเป็น
วิญญาณจากสวรรค์มาเข้า ปัจจุบันมีลูกศิษย์ 4 คน ที่เป็นผีฟ้าและนางเม้งอนุญาตให้
รักษาคนป่วยได้

นางเม้ง จัดพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าเป็นประจำทุกปี วันที่ 14 เมษายน หลังจาก
วันที่ชาวบ้านโนนสูงสงฆ์พระวันสงกรานต์แล้ว นางเม้ง ก็นัดหมายลูกศิษย์มาจัด
เตรียมพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าเหมือนปีก่อน ๆ

ช่วง หมายถึง บริเวณลานบ้านที่มีพื้นที่กว้างขวางพอเป็นที่ชุมนุมผู้คน
จำนวนมากได้

เลี้ยงช่วง หมายถึง พิธีกินเลี้ยงที่จัดขึ้นบริเวณลานบ้าน

พิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้า หมายถึง พิธีเลี้ยงผีฟ้าบริเวณลานบ้านนั่นเอง

ลูกศิษย์ส่วนหนึ่งจะช่วยกันเตรียมงานตั้งแต่เย็นวันที่ 13 เมษายน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะมากันในเช้าตรู่วันที่ 14 เมษายน สิ่งของที่เตรียมมาร่วมพิธี มีดอกจำปาหรือลั่นทม เทียน 5 คู่ ข้าวสาร น้ำตาล เกลือ มะพร้าวอ่อน 1 ลูก สำหรับศิษย์เก่า ถ้าเป็นศิษย์ใหม่ต้องเตรียมมา 2 ลูก บรรดาลูกศิษย์ที่ทยอยมาถึงบริเวณพิธี จะช่วยกันเตรียมเครื่องพิธีเพื่อรอเวลาทำพิธีพร้อมกัน เครื่องบูชาหรือ ชันบูชาที่แม่ครูต้องเตรียม 3 ชัน คือ

ชั้นบูชาครู หรือ ชั้นท้าวชั้นนาง เป็นชั้นเทียมของนางเม็ง หรือชั้นห้า ชั้นแปด ประกอบด้วย ดอกไม้ขาว 5 คู่ เทียนใหญ่ 4 เล่ม หมากร 5 คำ บุหรี่ 5 มวน ผ้าขาวม้าแพรวาทาสยสิญจน์ แป้ง หวี กระจก ใบทองพันชั่ง แก่นคุณ และเงิน 22 บาท

ชั้นพ่อ เป็นชั้นบูชา ธรรมเคน เป็นของน้องชายที่เอามาร่วมในพิธีด้วย หากมาไม่ได้ก็ส่งลูกศิษย์ชาย 2 คน มาเข้าพิธีแทน ประกอบด้วย ผ้าดิบ 1 ผืน เทียนเล็ก 99 เล่ม เทียนใหญ่ 27 เล่ม ใบทองพันชั่ง ชั้นหมากเบ็ง 1 คู่ กรวยดอกไม้ กรวยหมากพลู บุหรี่ ชั้นใส่ข้าว 2 จอก กระทงใส่ข้าวดอก 2 กระทง และเงิน 32 บาท

ชั้นผ้าป่า ตั้งอยู่ข้างชั้นบูชาครูสำหรับรวบรวมเงินบริจาคเพื่อนำไปทอดผ้าป่าถวายวัดภายในหมู่บ้าน

นอกจากนั้น ต้องชุดหลุมฝังเสา 4 แจ คือ 4 มุม หรือ 4 ทิศ มีความหมายถึงขอบเขตการสร้างบ้านแปงเมือง สมมติเป็นเสาหลักเมืองหลวงพระบาง แต่บางคนเชื่อว่าหมายถึงเมืองจำปาศักดิ์ หลังกินข้าวกลางวันแล้ว พิธีลงช่วงก็เริ่มต้น ด้วยการแห่เครื่องบูชานำไปตั้งบนโต๊ะกลางพิธี ลูกศิษย์เอกคนที่ได้รับการยอมรับว่าร่ำเก่งและเคยรักษาโรคแล้ว เริ่มร่ำตรวจเมือง มีแคนขับเคล้าล่อเสียงผี มีกลองประกอบจังหวะตลอดเวลา

จุดแรกคือ ตรวจเครื่องบูชา หากพบว่า ขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะแสดงอาการไม่พอใจ โดยการทิ้งตัวลงนอนเกลือกกลิ้งไปมากับลานช่วงดิน พร้อมตัดพ้อต่อว่าคณะผู้จัดที่จัดไม่ครบเครื่องพิธีทั้งรู้ ๆ อยู่แล้ว เพราะจัดทำกันทุกปี บรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายต้องวิ่งว้ายรับจัดหามาจนครบ ต่อจากนั้น จะเป็นการรำตรวจหลักเมืองทั้ง 4 แฉ ถ้าเห็นว่ายังไม่ถูกต้อง ต้องทำพิธีฝังใหม่ เมื่อรำตรวจครบถ้วนจนเป็นที่ พอใจแล้วจึงทำพิธีเปิดด่านคือ เปิดประตูเมือง เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มพิธีเลี้ยงช่วง

บรรดาลูกศิษย์ จะพื่อน รำ เต้น เป็นกลุ่มๆ ตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมาตามนิทานประจำกลุ่มของตนเช่น พระเวชสังครชาดก ก็จะสมมุติตนเป็นพระเวชสังครบ้าง นางมัทรีบ้าง หรือ กัญหา ชาลีบ้าง เสียงเครื่องดนตรีจะประโคมเร่งเร้าตลอดเวลา ผู้ร่วมพิธีจินตนาการอยู่ในโลกทิพย์ที่มีแต่ความสุขสำราญ ขณะที่ลูกศิษย์ส่วนใหญ่กำลังเล่นอย่างสนุกสนานอยู่นั้นบางคนมีปัญหา จะมาขอพรหน้าฟุ่มฟายร้องไห้กับแม่ครู บางคนชอบกับดักแม่ครู บางคนเกาะแข้งเกาะขา ด้วยความวิตกกังวลว่า แม่ครูจะไม่ดูแลแล้วแม่ครูจะทอดทิ้งแม่ครูจะพูดสั่งสอนอบรมให้กำลังใจ และให้ความมั่นใจว่าจะไม่ทอดทิ้ง

ตอนเย็นจะร่วมกันแห่ขันผ้าป่าไปทอดที่วัดภายในหมู่บ้าน (วัดสว่างโนนสูง) หลังจากเสร็จพิธีจะรับประทานอาหารเย็นร่วมกันแล้วร่วมกันขับร้องและฟ้อนรำจนเกือบเที่ยงคืน จึงเลิก

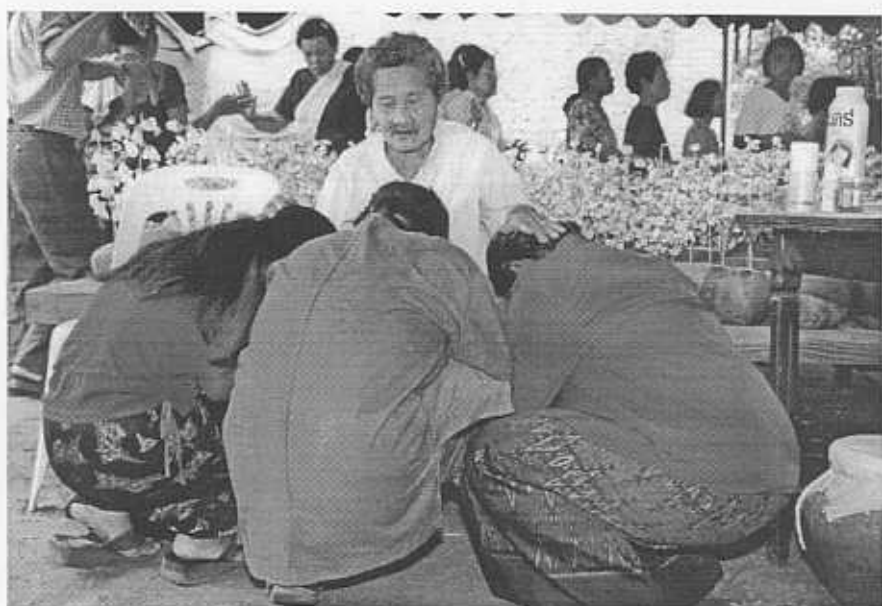
เข้าตรุษวันที่ 15 เมษายน เริ่มพิธีเลี้ยงท้าวเลี้ยงนาง ของที่ใช้ในพิธี มีข้าวเหนียว ข้าวต้มมัด สาเก ข้าวต้มหัวหงอก กรวยหมากพลู บุหรี่ ดอกไม้ เทียน และน้ำ 1 แก้ว จัดเป็นถาด มี 12 ถาด นำอาหารที่จัดไว้ไปเลี้ยงท้าวเลี้ยงนางตามเจ้าบ้าน โดยขณะที่เอาอาหารวางไว้นั้นก็รำขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

ต่อจากนั้นเริ่มพิธีใส่บาตรเลียนแบบพระสงฆ์ นำสิ่งของที่ได้มาทั้งหมด มาทำ
พิธีที่หิ้งพระ เสร็จแล้วกินเลี้ยงร่วมกัน พอสาย ๆ เริ่มเริ่มฟ้อนตามทำนองเพลงแคน
พิน อีกครั้ง ขณะที่ฟ้อนก็หยุดสองกระจาก หวีผมมัดแบ่งไปด้วย

ตอนบ่ายเป็นพิธีลอยดอกไม้ ลอยเรือ ทุกคนต่างเตรียมเรือทำจากกาบกล้วย แล้วปักดอกไม้ มีเรือขุดลำหนึ่งทำจากไม้จิวปักดอกจำปา มีรูปคนชายหญิง แกะจาก กาบกล้วย ในเรือใส่ขนม ข้าวเหนียว หมากพลู บุหรี่ และขัน 5 ตั้งชบวนแห่ดอกไม้ และเรือ มีแคน ฉิ่งและกลองประโคมแห่ไปที่หนองสองห้อง ซึ่งเป็นหนองน้ำใหญ่ของ หมู่บ้านสมมุติเป็นสระอนดาษ หรือ สระมโนราห์ เมื่อชบวนแห่ไปถึงหนองน้ำก็ทำ พิธีตรวจหนองน้ำ เพื่อหาจุดที่ควรทำพิธีลอยดอกไม้และลอยเรือเพื่อไล่เวรไล่กรรม สะเดาะเคราะห์ให้ลอยไปตามน้ำโดยเชิญเทพยดาฟ้าดินมาเป็นสักขีพยาน ขณะเดียวกันก็ร่วมกันอธิษฐาน ให้ทุกคนมั่งคั่งร่ำรวย และเสี่ยงทายว่า แม่ครูและชาวคณะลูกศิษย์จะไปรักษาคนทางทิศไหน ไกล หรือ ใกล้ ดูจากสายเรือที่ลอยไป เชื่อว่านั่นคือ แนวทางการไปรักษาของชาวคณะ ในชบวนแห่จะมีพาข้าวแห่ไปลอยน้ำด้วย ในพาข้าวมี ข้าวต้มมัด 4 กลีบคลี่ใบตองออก ข้างเหนียวแดง ขนมสาकु 1 ถ้วย บัวลอย 1 ถ้วย และน้ำมะพร้าว 1 แก้ว เมื่อเอาไปลอยแล้วต้องคว่ำพาข้าวให้เครื่องอาหาร จมน้ำเพื่อให้ครุฑ นาคน้ำ ได้กินอาหารชุดนั้น เสร็จแล้วอธิษฐานขอให้ครุฑ นาคน้ำ ช่วยอุปถัมภ์คำชู เสร็จจากคว่ำพาข้าวในน้ำ แล้วลูกศิษย์ที่อยู่ริมฝั่งจะผ่ามะพร้าวลูกแรกเพื่อเอาน้ำสะอาดหยอดลงพื้นดิน สมมุติผ่านนางธรณีไปให้ครุฑ นาคกิน แล้วลูกศิษย์คนอื่นๆ ก็จะผ่ามะพร้าวที่นำมาร่วมในพิธีแบ่งกันกิน เพราะถือว่าเป็นน้ำทิพย์ บริสุทธ์จากสวรรค์

กลับจากสระน้ำจะเป็นพิธีการตายคือ ให้มีโอกาสดูกลับไปเข้าเฝ้าเพื่อขอพรจากเจ้าปู่ที่เมืองหลวงพระบาง ปู่หมายถึง พระสงฆ์นั่นเอง เมื่อทำพิธีตายได้สักกระยะหนึ่ง ผู้เข้าร่วมพิธีต้องเรียกวิญญาณให้กลับเข้าร่าง โดยใช้น้ำมะพร้าวที่เตรียมไว้ พร้มไปตามร่างกาย และหยอดใส่ในปาก ในขณะเดียวกันดนตรีจะประโคมดังกว่าปกติเพื่อเร่งเร้าให้วิญญาณกลับเข้าร่างได้เร็วขึ้น เมื่อเห็นว่าวิญญาณกลับเข้าร่างแล้วจะช่วยกันพรมน้ำ ประแป้ง ให้เป็นที่สนุกสนาน

ช่วงสุดท้ายของพิธี เป็นการผูกข้อต่อแขน อวยชัยให้พรและเป็นการขอขมาลาโทษในสิ่งที่ได้กระทำล่วงเกินลงไปพร้อมกับสัญญากันว่าจะมาพบกันอีกในปีต่อไป

บริเวณช่วงเกินหรือบริเวณลานบ้าน ที่ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมถือเป็นโลกสมมุติที่เต็มไปด้วยความอภิมรย์และอุดมสมบูรณ์ มีแคนเป็นเครื่องดนตรีหลัก พิณและกลองขับคลอและให้จังหวะรุกร้าอยู่ตลอดเวลา ในโลกสมมุติมีตัวละครในอุดมคติ มีท้าวมีนางที่ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยไข้เจ็บและเพทภัยต่างๆทั้งนี้เพื่อให้หนีพ้นจากโลกของความเป็นจริงที่มีแต่ความผันผวนปั่นป่วนเป็นโลกที่ชาวบ้านควบคุมได้ แต่ในโลกสมมุติผีฟ้าควบคุมได้ ฉะนั้นเมื่ออยู่กับผีฟ้าย่อมปลอดภัยกว่าบรรดาผู้หญิงจึงสมัครเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าเพราะผู้หญิงเป็นฝ่ายที่ต้องแบกรับภาระหนักมาแต่ไหนแต่ไรทั้งด้านครอบครัวและชุมชน

เราไม่สามารถอธิบายความเชื่อของชาวบ้านตามหลักเหตุผล หรือ กฎเกณฑ์ที่เป็นระบบระเบียบที่แน่นอนได้แต่ พิธีกรรมเสนอทางออกนั่นคือ การสร้างโลกจำลองเหมือนโรงละครขนาดใหญ่ให้ผู้มีความเชื่อร่วมกันสามารถแสดงบทบาทตามความฝันได้อย่างเต็มที่ ขณะที่ในโลกแห่งความเป็นจริงไม่เปิดโอกาสให้ฝันหรือแม้แต่หวังได้เลย

พิธีเลี้ยงผีตาแฮก
พิธีเหยารักษาคนไข้/แก้บน/เลี้ยงผี
พิธีสูดขวัญ (สูดขวน)
อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

พิธีเลี้ยงผีตาแฮก

คุณลุงราศรี ปัทม อายุ 63 ปี ชาวบ้านตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ผู้ทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮก

ก่อนที่จะเริ่มทำไร่นาของทุกปี ชาวผู้ไทยตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร จะทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮก หรือเจ้าเข้าผีตาแฮก ให้ผีไร่ผืนนา ได้อยู่ได้กิน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของไร่นา ด้วยมีความเชื่อที่มาแต่ดั้งเดิมจากบรรพบุรุษที่ว่า

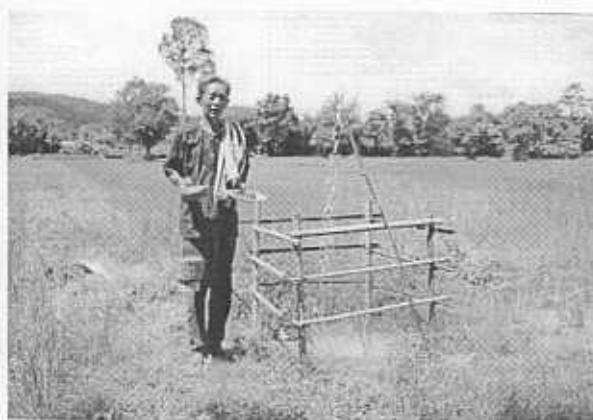
“ไ้พระยา นาพระเจ้า ข้าวพระอินทร์

ผู้เข้าเฝ้าอยู่ เฝ้ากิน เฝ้าทาน ขอให้อุดมสมบูรณ์

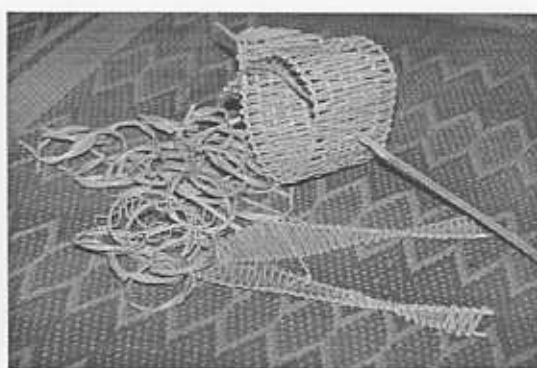
ในน้ำขอให้มปลาทู ในนาขอให้มข้าว ให้เบ้ง ให้แรง

บ่ให้ช้าง ให้ม้า สิ่งสาราสัตว์ สิ่งต่าง ๆ เข้ามารบกวน เข้ามากัดมากิน”

เป็นการบอกกล่าวผีไร่ผืนนาให้ช่วยสอดส่องดูแลไม่ให้สัตว์ต่างๆเข้ามารบกวนทำลายพืชพันธุ์ที่ปลูกไว้โดยการสะนาหรือการไถนา ดำนาเตรียมไว้ ก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกนั้นจะทำการล้อมรั้วหรือคอกไว้ที่บริเวณใดบริเวณหนึ่งในนาข้าว เป็นการป้องกันไม่ให้วัวควายลงไปกินหรือเหยียบย่ำทำลายหรือไม่ให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งไปแตะต้องบริเวณนั้น ก่อนวันทำพิธี เพราะถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์

การเลี้ยงผีตาแฮก จะทำพิธีในตอนเช้าตรู่ โดยผู้เป็นพ่อหรือหัวหน้าครอบครัว ต้องทำพิธีเพียงคนเดียว

เครื่องประกอบพิธี คือ กระติบข้าว ไก่ และ เหล้าซึ่งบรรจุอยู่ในกะลามะพร้าว และมีอุปกรณ์ประกอบพิธีคือ

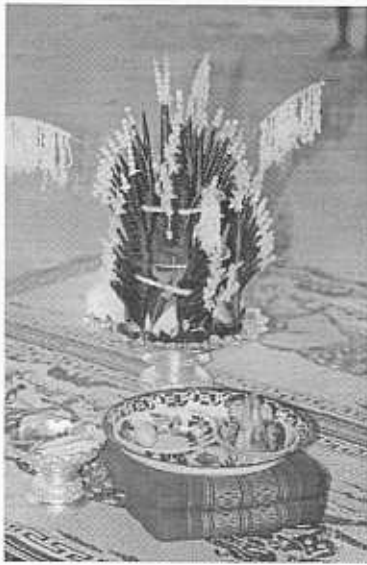
ก่องแขนผีตาแฮก มีความหมายว่า ได้ปลาพวงละตัว อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหาร ในน้ำมีปลาในนามีข้าว บ้านผีตาแฮก ชาวผู้ไทยเรียกว่า หนอย

การปักข้าว 7 กอ หมายถึง ให้ได้วัวเขาลาย ให้ได้ควายเขาย้อง (เขาโง้ง) ให้ได้หมอง 9 ก้า (หมองใหญ่) ถ้าได้ถั่ววาวรวยที่สุด ให้ได้คำ 9 หมื่น (ทองคำ) ให้ได้ไก่ เต็มรก (เต็มเล้า) ให้ได้ข้าวเต็มเหย (เล้า) ให้ได้เมียผู้ดีมาเทียมช้าง (ให้ได้เมียงามมา เทียมช้าง)

พิธีกรรมการเลี้ยงผีตาแฮกนี้ เป็นการบอกกล่าวผีไร่ผืนนา ให้ช่วยสอดส่องดูแล ให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แห่งพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของครอบครัวตลอดไป

พิธีสูดขวน (สู่วัณ)

ขวัณ หรือ ขวน คือ สิ่งที่เป็นมิ่งมงคลสถิตอยู่กับชีวิตมนุษย์ สัตว์ พืช รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ในความเชื่อเรื่องขวัณนี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมของสังคมไทย รวมทั้งคนไทยที่มีภูมิลำเนาอยู่นอกประเทศด้วยเช่นไทยใหญ่ในรัฐฉานของพม่า ไทย-ลาวในประเทศลาว ไทยดำในญวนเหนือ ไทยลื้อในญวนนาน รวมทั้งไทยอาหม ในอินเดีย จากการที่พบว่าชาวไทยทุกกลุ่มยังมีความเชื่อเรื่องขวัณสืบต่อกันมานาน อย่างมั่นคงนี้ แสดงให้เห็นว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยทุกกลุ่ม ยังมีความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยก่อนที่จะรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาจากอินเดีย ครั้นเมื่ออิทธิพลพุทธศาสนาเข้ามาสู่สังคมไทยแล้ว ความเชื่อเรื่องขวัณที่เชื่อถือสืบเนื่องกันมาหาได้ จืดจางลงไม่ ซึ่งเราจะพบคำจะพบคำภาษาบาลีที่เข้ามาพร้อมกับวัฒนธรรมอินเดีย ที่มีความหมายใกล้เคียงกับขวัณหลายคำ เช่น วิญญาณ เจตมุต จิต แต่ก็ไม่สามารถแทนที่ความหมายของคำว่า “ขวัณ” ได้ เนื่องจากคำเหล่านั้นไม่อาจจะให้ความหมายของคำว่าขวัณได้ชัดเจนประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งชาวไทยคงให้ความสำคัญเกี่ยวกับขวัณมาก และมีพิธีกรรมในการเรียกขวัณ ปล่อยขวัณอยู่ทุกขั้นตอนของรอบชีวิตหนึ่งๆ ไม่เพียงแต่ชาวไทยเท่านั้นที่มีความเชื่อเรื่องขวัณ แต่เป็นความเชื่อทั่วไปของชาวเอเชียอาคเนย์ ซึ่งแต่ละชาติจะมีชื่อเรียกคำว่า “ขวัณ” ตามภาษาของตนแตกต่างกันไป หรืออาจจะมีความหมายเชื่อเรื่อง “ขวัณ” มากน้อยยิ่งหย่อนกว่ากันเท่านั้น

ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวไทยทุกภูมิภาคในปัจจุบันพบว่าจะหย่อนลงไปบ้าง และไต่ต่อนั้นพิธีกรรมอันเนื่องด้วยขวัญหรือการเรียกขวัญลงไปบ้างตามสภาวะของสังคม แต่ในสมัยอดีตนั้นเราไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่าขวัญเป็นพิธีกรรมสำคัญของทุกขั้นตอนในรอบชีวิตหนึ่งๆ เช่น พิธีทำขวัญอยู่ ขวัญเดือน พิธีเรียกขวัญเมื่อตกใจหรือผ่านเหตุการณ์สำคัญๆ ทำขวัญบวชนาค ทำขวัญแต่งงาน ฯลฯ ฉะนั้นจึงพบว่าในภาษาไทยมีคำพูดจาที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยคำว่าขวัญจำนวนมาก เช่น ปล่อยขวัญ เรียกขวัญ บ้านแก้วเรือนขวัญ ลูกแก้วลูกขวัญ เมียขวัญ เรือนขวัญ มิ่งขวัญ ของขวัญ รับขวัญ แรกข้าวนาขวัญ ขวัญใจ สวนขวัญ บำรุงขวัญ หรือใช้ความหมายว่า ขวัญไม่อยู่กับที่ เช่น ขวัญหนีดีฝ่อ ขวัญแขวน ขวัญเสียหรือเสียขวัญ ขู่ขวัญ เช่าขวัญ ฯลฯ

จากสำนวน และคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยขวัญที่ยกไว้ตอนต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องขวัญว่า เป็นมิ่งขวัญประจำตัวประจำชีวิต แต่ในบางครั้งอาจจะมีเหตุการณ์ที่มากระทบกระทั่งทำให้ขวัญนั้นต้องตกอกตกใจและออกจากชีวิตไปชั่วขณะหนึ่ง เราจึงต้องทำพิธีกรรมเรียกขวัญ ปล่อยขวัญ เพื่อจะให้ขวัญที่หนีกระเจิดกระเจิงกลับเข้ามาสู่ชีวิต เป็นมิ่งขวัญหรือมิ่งมงคลแก่ชีวิตตามสภาพเดิม

ชาวอีสานยังยึดมั่นในความเชื่อเรื่องขวัญและกระทำพิธีกรรมเนื่องด้วยการเรียกขวัญอยู่เนืองๆ เรียกว่า “สูตรขวัญ” พิธีสู่ขวัญ อาจจะทำเป็นพิธีเล็กๆ เฉพาะบุคคลในครอบครัวก็ได้ หรืออาจจะทำพิธีกรรมใหญ่เชื้อเชิญญาติสนิทมิตรที่เคารพมาร่วมพิธีด้วยก็ได้ กล่าวคือ ญาติที่เดินทางไกลมาเยี่ยมเยือนเมื่อหักท่ายปราศรัยกัน หรืออาบน้ำอาบท่าเรียบร้อยแล้ว ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว หรือ ผู้เฒ่าที่สูงอายุของครอบครัวจะผูกมือเรียกขวัญของผู้มาเยือนพร้อมทั้งบอกกล่าวแก้วิญญาณบรรพบุรุษประจำครอบครัวให้รู้ว่ามีลูกหลานมาพักอาศัยอยู่ด้วย วิญญาณประจำบ้าน (ผีเรือน) นี้มีชื่อเรียกต่างกันตามท้องถิ่น เช่น พ่อเชื้อแม่เชื้อบ้าง ของฮักฮักบ้าง ในลักษณะเดียวกันถ้าลูกเล็กๆ ตกใจ ก็จะทำพิธีเรียกขวัญผูกข้อมือก็ได้ ส่วนพิธีสู่ขวัญที่เป็นพิธีใหญ่นั้นจะเชื้อเชิญญาติและเพื่อนบ้านมาร่วมพิธีด้วย ในการนี้จะมีการเลี้ยงฉลองกัน มีการจัดพาขวัญ (พานบายศรี) พร้อมทั้งเชิญเจ้าพิธี คือ หมอขวัญมากล่าวอัญเชิญขวัญเรียกว่า “สูตรขวัญ” (ออกเสียงว่า สูตรชวน)

จากการศึกษาถึงเหตุที่จะทำพิธีสู่ขวัญของชาวอีสานโดยศึกษาจากบทสูตรขวัญนั้น พบว่าชาวอีสานจะทำพิธีสู่ขวัญเกือบทุกขั้นตอนของชีวิต รวมทั้งการจากไปหรือกลับมาของสมาชิกในครอบครัวด้วย

นอกจากนี้ชาวอีสานยังให้ความสำคัญกับสิ่งของเครื่องใช้ พิษพันธ์ุ ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์เสมือนหนึ่งเป็นสิ่งมีชีวิต นั่นคือ ย่อมมีขวัญประจำตัวอยู่เหมือนกันและถ้าถูกมนุษย์รบกวน ขวัญของสิ่งของเครื่องใช้เหล่านั้นย่อมต้องกระเจิงเช่นเดียวกับขวัญของมนุษย์จึงต้องทำพิธีสู่ขวัญเช่นเดียวกับมนุษย์ เช่น สู่ขวัญเกวียน สู่ขวัญเรือน เป็นต้น ฉะนั้นการสู่ขวัญของชาวอีสานจึงแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1. การสู่ขวัญมนุษย์ในรอบชีวิต

การสู่ขวัญของมนุษย์ในรอบชีวิตนั้นมีทั้งเหตุดีและเหตุร้ายที่บุคคลได้รับ กล่าวคือ เมื่อได้รับโชคดี เลื่อนยศ สำเร็จการศึกษา หรือการกลับมา หรือค้าขายร่ำรวย หรือได้ลูกเกิดใหม่ เป็นต้น ส่วนเหตุร้ายที่ได้รับและได้ผ่านเหตุร้ายนั้นมาได้ ก็มีการสู่ขวัญเช่นเดียวกันเช่น สู่ขวัญคนป่วยที่หายจากไข้ ไปราชการสงครามกลับมา หรือผ่านอันตรายกลับมา ฉะนั้นการสู่ขวัญของชาวอีสานจึงกำหนดได้ตามความเห็นสมควรหรือตามฐานะของบุคคลนั้นๆ ด้วย การสู่ขวัญที่นิยมทำพิธีกันโดยทั่วไปๆ ในรอบชีวิต ดังนี้

- 1) สู่ขวัญแม่ออกจากกรรม หรือ ขวัญอยู่กรรม คล้ายกับการทำขวัญเดือนของภาคกลาง เมื่อแม่ลูกอ่อนจากไฟ ชาวอีสานเรียกว่า อยู่กรรม จะทำพิธีสู่ขวัญแม่ และขณะเดียวกันก็เป็นการสู่ขวัญลูกอ่อนอีกด้วย
- 2) สู่ขวัญเด็ก คือการสู่ขวัญเมื่อเด็กตกใจมากๆ มีอาการผิดปกติ เช่น ร้องไห้ไม่หยุด หรือย้ายที่อยู่ หรือเกิดตัวร้อน พ่อแม่จะทำพิธีสู่ขวัญให้ มีพาขวัญ หมอขวัญมาทำพิธีด้วย
- 3) สู่ขวัญธรรมดา หรือ สู่ขวัญทั่วไป คือ ทำพิธีเมื่อจะต้องจากบ้านไปนาน (ถูกเกณฑ์ทหาร ไปเรียนหนังสือ) ได้รับโชค ได้เลื่อนยศ ค้าขายร่ำรวย แยกผู้ใหญ่มาเยี่ยมเยือน ฯลฯ ลักษณะดังกล่าวจะทำพิธีสู่ขวัญ โดยจัดเป็นพิธีใหญ่ เชิญแขกมาร่วมเลี้ยงฉลอง มีพาขวัญ หมอขวัญทำพิธีด้วย
- 4) สู่ขวัญนาค ตอนจะบวชนาคเหมือนภาคกลาง จะมีพิธีกรรมคล้ายสู่ขวัญทั่วไป แต่คำสวดขวัญนั้นหมอขวัญจะกล่าวถึงบุญคุณของมารดาตอนตั้งท้อง ตอนคลอด และตอนเลี้ยงดูด้วยความทะนุถนอมและตอนท้ายจะบอกขวัญให้ทราบว่าการบวชเป็นพระภิกษุนี้ต้องมีวินัย ศีล สมาธิ อย่างไร

- 5) สู้ขวัญน้อย หรือ สู้ขวัญน้อยก่อนแต่งงาน คือ พิธีสู้ขวัญทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ต่างฝ่ายต่างจัดก่อนที่จะแห้วขันหมาก ในเนื้อความบทสวดขวัญนั้น เป็นการบอกเตือนให้ขวัญรู้ว่าต่อไปจะมีคู่ครองและเป็นการสอนให้รู้จักบุญคุณพ่อแม่ที่เลี้ยงดูมาอย่างยากลำบาก เฝ้ามองสอนให้รู้ความ พร้อมทั้งอวยพรให้อยู่เย็นเป็นสุขในชีวิตสมรส
- 6) สู้ขวัญบ่าวสาว (สวดขวนกับกาย) คือ พิธีสู้ขวัญคู่บ่าวสาวในพิธีสมรส จะจัดพาขวัญฝ่ายชายและหญิงมาตั้งรวมกัน หมอขวัญก็กล่าวอัญเชิญขวัญรวมกัน หรือบางแห่งใช้หมอขวัญสองหมอ กล่าวเชิญขวัญชายและหญิงแยกกัน คือในบทสวดขวัญนั้นมีทั้งสอนหน้าที่สามี-ภรรยา บอกขวัญว่าจะมีเนื้อคู่ และให้ประพฤติอยู่ในฮีดบ้านคองเมือง พร้อมทั้งอวยพร
- 7) สู้ขวัญคนป่วย คือ พิธีสู้ขวัญผู้ที่ป่วยเรื้อรัง ผอมเหลือง รักษาไม่หาย หรือหายก็ไม่แข็งแรง จึงต้องทำพิธีสู้ขวัญเพื่อเชิญขวัญมาสถิตในตัวผู้ป่วย
- 8) สู้ขวัญหลวง คล้ายกับการสู้ขวัญคนป่วย ต่างแต่ว่าผู้ป่วยนั้นเป็นผู้สูงอายุ เช่น พ่อแม่ปู่ย่าตายายไม่หายสักที ชาวอีสานจะทำพิธีสู้ขวัญหลวง คือทำกัน 3 คีน จัดพาขวัญมีหมอเหมือนกับการทำขวัญแบบอื่นๆ แต่เพิ่มจำนวนรูปเทียนเท่าอายุผู้ป่วย เหมือนกับการทำบุญต่ออายุของภาคกลาง การสู้ขวัญหลวงนี้หมอขวัญจะทำพิธีอัญเชิญโดยสวดอัญเชิญขวัญในเวลาตีกทั้ง 3 คีน
- 9) การสู้ขวัญอื่นๆ ซึ่งเป็นการสู้ขวัญที่ไม่ได้จัดพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่นั้นมีอีกมาก นั่นคือ จัดทำกันเองในครอบครัว ไม่ได้หาหมอขวัญมาสวดอัญเชิญขวัญเหมือนการสู้ขวัญดังกล่าวข้างต้น
นอกจากนี้ พระภิกษุสงฆ์ที่ชาวบ้านนับถือเมื่อชาวบ้านได้ทำพิธี "ฮุดสง" ให้แล้ว มักจะมีการสู้ขวัญเช่นเดียวกัน พิธีนี้จัดร่วมกันทั้งพระภิกษุและฆราวาส

2. การสู้ขวัญเครื่องใช้สิ่งของ

จากการศึกษาบทสวดขวน (บทสู้ขวัญ) ของอีสานแล้วพบว่า ได้มีบทสวดขวนเครื่องใช้ที่สำคัญต่อชีวิตชาวอีสานไม่น้อยสิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้มักจะทำจากไม้ ฉะนั้นบทสวดขวนจึงมักจะกล่าวโทษขวัญต้นไม้ที่ถูกคนตัดฟัน ขุดถาก ลากชัก ทำให้

ขวัญต้นไม้หนีไป จึงต้องมีการอัญเชิญมาสถิตอยู่ตามเดิมและยังกล่าวให้เป็นมงคลแก่เครื่องใช้สิ่งของ เช่น เกวียน บ้านเรือน เป็นต้น

1) สู้ขวัญเรือน คือทำพิธีเมื่อสร้างบ้านใหม่แล้วเสร็จในบทสดขวนเรือนนั้น จะเริ่มกล่าวถึงการเข้าป่าตัดไม้เสาเอก เสาขวัญ และลักษณะเรือนทั้งแปดอย่างทั้งที่เป็นมงคลและไม่เป็นมงคลรวมถึงวิธีสร้างบ้านและชื่อเครื่องเรือนตอนท้ายได้กล่าวขออัญเชิญขวัญของไม้มาสถิตอยู่ตามเดิมเพื่อให้บ้านนี้เป็นมงคล เรียกตามภาษาถิ่นว่า "บ้านค้ำบ้านคุณ"

2) สู้ขวัญขึ้นบ้านใหม่ กระทำพิธีหลังจากสร้างเสร็จและได้ฤกษ์ขึ้นบ้านใหม่ แต่ในที่นี้ไม่จำกัดเฉพาะบ้านที่สร้างใหม่เท่านั้น การย้ายบ้านก็ทำพิธีสู้ขวัญขึ้นบ้านใหม่เช่นเดียวกัน ฉะนั้นเนื้อความในบทสดขวนขึ้นเรือนใหม่ จึงมีลักษณะแตกต่างจากการสู้ขวัญเรือนมาก นั่นคือ กล่าวถึงพระยาแสวงหาเรือนที่เป็นมงคล แล้วเชิญขวัญเรือน พร้อมทั้งบอกกล่าวว่า ใครบ้างในครอบครัวที่จะมาอาศัยอยู่ในเรือนนี้ในทำนองว่าขอให้อยู่เย็นเป็นสุข ร่ำรวยมีลูกหลานมาก แต่ลูกสะใภ้และเขยก็เป็นคนดี อยู่ดีกินดีในทานทุกคน ตอนท้ายกล่าวอัญเชิญขวัญเรือนมาอยู่เรือน เพื่อคุ้มครองเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว

3) สู้ขวัญเกวียน เกวียนเป็นพาหนะที่ใช้บรรทุกที่สำคัญในการประกอบอาชีพของชาวอีสาน ฉะนั้นเจ้าของจึงรักและทะนุถนอม ปฏิบัติเหมือนประหนึ่งว่าเกวียนก็มีชีวิตจิตใจ เช่นเดียวกับมนุษย์ ในราวเดือนสาม ชาวอีสานจะทำพิธีสู้ขวัญเกวียนเพื่อเป็นสิริมงคล ในบทสดขวนนั้น ได้กล่าวถึงเชิญขวัญมาอยู่กับเกวียน ให้ดูแลคู่โคคู่ควายประจำเกวียนด้วย และให้คนมาจ้างเกวียนทำงานมากๆ พร้อมทั้งขอโทษขอโพยที่ล่วงเกินเกวียนโดยเฉพาะเด็กๆ มักจะกระทำการใดๆ ที่ลบหลู่เกวียนเนื่องจากความเขวี้ยง เป็นต้น

4) สู้ขวัญขึ้นเล่า (ยุง) คือ สู้ขวัญตอนที่เก็บเกี่ยวเสร็จแล้วและพร้อมที่จะนำข้าวใส่ฉาง หรือบางแห่งก็นิยมทำพร้อมกับทำบุญคูณลาน ในบทสดขวนข้าวขึ้นเล่านี้ได้กล่าวถึงการทำนาตั้งแต่ตัดไม้มาทำคันไถ ปักดำ ใหว่ผิดาแขก (คล้ายแรกนา) จนถึงเก็บเกี่ยวและใช้ควายนวดข้าว ได้กล่าวเชิญขวัญข้าวที่ต้องลำบากอยู่นานให้มาสถิตอยู่ในยุ้งฉาง เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าว และข้าวนั้นมีค่ามากขึ้น เช่น "เม็ดหนึ่งดกไปซื้อควายตัวเขาของ เม็ดหนึ่งดกไปซื้อมุ้งเก่าๆ เม็ดหนึ่งดกไปซื้อคำ (ทอง) ให้ได้เก่าหมื่น" เป็นต้น

5) สู้ขวัญวัวควาย คือ จะทำพิธีสู้ขวัญวัวควายก่อนหรือหลังทำนา เป็นการปลอบขวัญวัวควายที่รับใช้เจ้าของทำนาในบหุสขวนวัวควาย ได้กล่าวถึงขวัญวัวควายที่หนีกระเจิดกระเจิงไปเพราะเจ้าของตีตำดอนไถนา ลำบากยากเข็ญลากันไถตากแดดตากฝนเลยหนีไปละเลิงอยู่ในป่าหญ้าในป่าดงก็ให้กลับเข้ามาสู่ตัววัวควายเสีย ถ้าไม่ยอมมาขอให้เสีย หรือสัตว์ป่าทำอันตรายได้ ครั้นมาแล้วให้อายุมันขวัญยืน

6) สู้ขวัญพา สู้ขวัญพาข้าว (สำหรับกับข้าว) การสู้ขวัญพานี้ กระทำสำหรับคนป่วยที่เบื่ออาหารคือ สู้ขวัญแบบอื่นๆ แล้วยังไม่ยอมกินข้าว จึงต้องทำพิธีสู้ขวัญพาข้าวเพื่อให้อาหารมีรสชาติ ในขณะเดียวกันก็เชิญขวัญอวัยวะทั้ง 32 ของร่างกายให้มาสถิตอยู่ตามเดิมอีกด้วย

นอกจากนี้ยังพบว่ามียบผูกแขน (คำอวยพร) ในพิธีอื่นๆ ซึ่งคล้ายกับการเรียกขวัญอีกจำนวนมากแต่เป็นบทสั้นๆ ซึ่งชาวบ้านมักจะจดจำกันได้ และใช้ในการผูกแขนอวยพรในการจากกัน หรือต้อนรับผู้มาเยือน หรือผูกแขนลูกหลาน ซึ่งเป็นพิธีเรียกขวัญเช่นเดียวกัน แต่กระทำกันโดยไม่ได้จัดพิธีตั้งพาขวัญใดๆ จากบหุสขวนก็ตี คำผูกแขน (คำอวยพรในการผูกแขน) ก็ดี เป็นตรรกะนี้ชี้ให้เห็นว่าชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องขวัญ และพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับขวัญอยู่มาก และยังยึดมั่นกันอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ยังเห็นว่าชาวอีสานนั้นได้ปฏิบัติต่อสิ่งของเครื่องใช้ที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตเหมือนกับสิ่งมีชีวิตนั่นคือ มีการสู้ขวัญบ้านเรือน เกวียน วัวควาย ซึ่งเป็นการยกย่องเคารพต่อสิ่งที่ให้คุณต่อมนุษย์

พิธีกรรม “การสู้ขวัญ”

ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างแล้วชาวนาอีสานจะทำพิธีสู้ขวัญได้ทุกเหตุในขั้นตอนของชีวิต หรือการจากไปแล้วกลับมา หรือได้ผ่านเหตุร้ายกลับมา เหล่านี้เป็นเหตุผลเพียงพอที่จะทำพิธีสู้ขวัญ ซึ่งการทำพิธีนั้นก็อาจจะทำพิธีกรรมตามภายในครัวเรือน ซึ่งไม่ต้องตระเตรียมจัดพิธีแต่อย่างไร เพียงหาถ้วยมาผูกข้อมือผู้มาใหม่ หรือผู้ที่เป็นมูลเหตุแห่งการสู้ขวัญ การเลี้ยงอาหารก็คือ การร่วมรับประทานอาหารตามปกติในชีวิตนั่นเอง อาจจะมีอาหารพิเศษมากขึ้นบ้าง หรือมีสุราเพิ่มขึ้นมา

แต่ในพิธีกรรมการสู่ขวัญที่เป็นพิธีใหญ่นั้น มักจะเป็นเหตุการณ์สำคัญๆ เช่น จากบ้านไปทำมาหากินเป็นเวลานานๆ แล้วกลับมา (ไปทำกินที่กรุงเทพฯ) ศึกษาเล่าเรียนสำเร็จ ได้เลื่อนยศ รวมทั้งผู้หลักผู้ใหญ่มาเยี่ยมเยือนหมู่บ้าน สาเหตุเหล่านี้จะทำพิธีสู่ขวัญแบบทั่วไป

การสู่ขวัญที่จัดเป็นพิธีใหญ่นั้นจะจัดเป็นพิธีกรรมคล้ายกัน ไม่ว่าจะเป็นการสู่ขวัญในสาเหตุใดๆ แตกต่างกันบ้างเพียงเล็กน้อย เช่น บทสวดชวนจะมีเนื้อความตามเหตุแห่งการสู่ขวัญนั้นๆ และการใส่เครื่องเซ่น (ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า เครื่องพอก) ไว้ในพาขวัญต่างกันบ้าง แต่พาขวัญทุกแบบต้องมีดอกไม้ รูปเทียน ด้ายผูกข้อมือ และจิบใบตองประดับพาขวัญการจัดพิธีกรรมสู่ขวัญโดยทั่วไป จะดำเนินการตามลำดับดังนี้

1) เจ้าภาพ หรือ ผู้จัด จะต้องเตรียมกำหนด วัน เวลา และเชื้อเชิญญาติ เพื่อนบ้าน

2) เตรียมพาวัญ จะจัดเป็นพาวัญ 3.5.7 หรือ 9 ชั้น ก็ได้ ชั้นที่ 1 ใส่กล้วย ขนมห่มต้ม หรืออาหารประเภทขนมและผลไม้ ส่วนชั้นอื่นๆ จะใส่ดอกไม้ รูป เทียน หมากพลู ยาสูบ โดยกลัดใบตองเป็นกรวยสอดใส่ไว้ให้สวยงามพร้อมกับด้ายที่จะใช้ผูกข้อมือซึ่งกันและกัน จะประดับประดาอยู่ในพาวัญ ส่วนอีกพานหนึ่งอยู่ข้างๆ พาวัญ จะใส่ผ้าผืน แพรขาว หวี กระเจ๊ก น้ำอบ เครื่องประดับ เช่น แหวน สร้อย ของผู้เป็นเจ้าของขวัญ (บางครั้งใส่รวมอยู่ในพาวัญก็มี ไม่ได้จัดใส่พานไว้ต่างหาก)

3) หมอขวัญ ซึ่งเป็นเจ้าพิธีในการสวดบทสวดชวน (บทสวดขวัญ) เจ้าพิธีนี้จะสวดเป็นทำนองคล้ายๆ ลำของภาคอีสาน ผู้ที่มาร่วมพิธีจะนั่งพนมมือล้อมวงฟังอย่างสงบ โดยเจ้าของขวัญจะหมอบกราบอยู่ที่พาวัญ ครั้นสวดมาถึงตอนว่า “มาเย้อขวัญเอย” ผู้ที่มาร่วมชุมนุมจะช่วยกันร้องตอบรับว่า “มาเย้อขวัญเอย” หรือ “มาเยอขวัญเอย”

4) ผูกข้อมืออวยพร ครั้นหมอขวัญสดบทสู่ขวัญจบแล้ว ก็ผูกข้อมือเจ้าของ
ขวัญและอวยพรให้พรโดยญาติมิตรที่มาร่วมพิธีก็นำด้ายในพิธีมาผูกมือเจ้าของ
ขวัญและผูกมือผู้อื่นๆ พร้อมทั้งอวยชัยให้พรซึ่งกันและกัน หลังจากนั้นก็ร่วมรับ
ประทานอาหารเป็นการเฉลิมฉลองพิธีสู่ขวัญอีกด้วย

ตัวอย่างบทสวดขวัญ (บทสวดในพิธีสู่ขวัญ)

บทสวดขวนนี้ แต่ละหม่อขวัญย่อมต่างกันไป แต่เนื้อหาสาระที่จะกล่าวนั้นย่อมปรารภถึงเหตุแห่งการสู่ขวัญเช่นเดียวกัน (ตัวอย่างที่ยกต่อไปนี้เป็นฉบับที่ ปริญญา โทนิกขุ รวบรวมไว้ในหนังสือประเพณีโบราณไทยอีสาน. โรงพิมพ์ศิริธรรม. 2510)

บทสวดขวนเด็กน้อย (บทสู่ขวัญเด็ก)

ศรีศรีสิทธชัยมังคละสุขสวัสดิ์

เอहि ดาตะ ปิยะ ปุตตุ

(หญิงว่า เอहि อัมมะ ปิยะ ธิดา)

ปุเรตะ มะมะ ปารมิงหยัง

เม ภิสัญเจตะ กโรตะ ว่าจะนัง มะมะ

บัดนี้ข้าจักเชิญเอาขวัญ

กุมาราร่อนน้อย หน้าขึ้นช้อยโสภา

ขออัญเชิญเทวดา ดนองอาจ

ตนรักษาทวยราชฤทธิ์หมู่นิกร

ขอให้ลงมาช่วยวอนเอาขวัญอ่อนน้อย

ขวัญหัวเจ้าไปตกหล่มแลพงไพร

ขวัญเจ้าไปเดินไพรป่ากว้าง

ขวัญเจ้าอย่าได้เที่ยวทางท้องเมืองผี

ขวัญเจ้าไปเล่นในนทีก็ให้มาอย่าช้า

ขวัญเจ้าไปเที่ยวค้าเมืองผี ก็ให้มาสามือ

วันนี้

มาเย้อขวัญเอย

ขวัญเจ้าไปอยู่กบปากหลวงช่วงบ่างฮ้อง

ขวัญเจ้าไปเที่ยวท่องหลี่ผี

ขวัญเจ้าไปเล่นน้ำแม่ันที ก็ให้มาสามือนี

วันนี้

มาเย้อขวัญเอย

ขวัญเจ้าไปอยู่นาแกมหญ้า

มาเย้อขวัญเอย

ขวัญเจ้าไปเที่ยวถ้ำภูหา

น่านาคาแลครุฑนาค

ข้อยจักเชิญภูมิภาคช่วยเรียกขวัญ

มาเย้อขวัญเอย

ขวัญแข่งก็ให้มาอยู่แข่งเป็นแถว

ขวัญแหวแลท่องน้อย

ขวัญนิ้วก็อย่าให้มาสอดสับแหวน

ขวัญคอคางแลแขนไหล่

ก็ให้มาโฮมแฮ้อยู่ประจำ

มาเย้อขวัญเอย

ขวัญเจ้ามาฮอดแล้วอย่าได้เที่ยวไปมา

อย่าได้ท่องตามมรรคาแลเหวห้วย

ขวัญเจ้าไปกินเหล้าดอมหมู่ชายเือง

ก็ให้มาสามือนีวันนี้

มาอยู่สร้างเรือนตน

คำกั้วลบมีมั่ว

ขวัญเจ้าหัวอย่าได้คั่วกลางดิน

เดือนมือเจ้าอย่าได้เที่ยวเขี้ยวคำ

เดือนดำเจ้าอย่าได้เที่ยวเขียนคีนมา

กลางเวินเจ้าอย่าได้เที่ยวท่อง

ขวัญไปอยู่ป่าช้าแกมผี

ขวัญเจ้าลีไปตีกี๋ลอ้าหนา

ขวัญเจ้าลีไปตีกี๋ลอ้าใหญ่ ก็ให้มาสามมือนี้นะ
วันนี้

มาเยื่อขวัญเอ๋ย

ขวัญเจ้าไปเล่นกลางโคก

ไปโล่นกกระโถกแลกาเหว่า

ขวัญเจ้าไปนั่งเหงาใต้ต้นไม้ ก็ให้มาสามมือนี้นะ
วันนี้

ขวัญกำเนิดสามสิบสอง

จงมาอยู่ครองในเนื้อ

มาเยื่อขวัญเอ๋ย

ขวัญหัวให้มาอยู่หัวปักปีนเกล้าน้ำมัน
เคล้าทาหอม

ขวัญชนแลขวัญคิ้วขวัญนิ้วซ้ายแลนิ้วขวา

ขวัญบาทาทั้งคู่เก็บแก้วอยู่ฮับฮองมาดวน

ฟ้าฮ้องฟ้าฮ้วนให้ฟ้าวกกลับมา

ขวัญตาให้มาอยู่ตาสองก้า

เจ้าอย่าหลิ่งล้ำดูตาย

ให้มาอยู่ในกายทุกแห่ง

ขวัญแข่งแลขวัญขาให้มาสามมือนี้นะ
วันนี้

มาเยื่อขวัญเอ๋ย

ขวัญปากให้มาอยู่ปากอย่าเพ้อจ่มหลง
ไหล

ขวัญใจพาเที่ยวอย่าได้คิดเหนี่ยวไกล

ให้เจ้ามาไว้มือนี้นะ
วันนี้

เชิญขวัญลูกเต้าอยู่ในเฮือน

ขวัญปีเดือนให้มาเต้า

ขวัญเกษเกล้าแลเกศา

ขวัญหูขวัญตากี้ให้มาพร้อมพรว้า

มาอยู่ห้องหอแก้วชุ่มเย็น

มาเยื่อขวัญเอ๋ย

ฝนตกเจ้าอย่าได้ดั่งไปหน้า

ฟ้าฮ้องเจ้าอย่าได้ดั่งไปไกล

ก่อนเส้าไปจึงไปคี่ไฟคั่วจิ้งจั่ว

ให้เจ้าลุกแต่ปามาเฮือน

ให้เจ้าลุกแต่สวนมาบ้าน

กินข้าวผีให้เจ้าฮาก

เคี้ยวหมากผีให้เจ้าคาย

ให้เจ้าตื่นมาตายท้องเปล่า

ให้เจ้ามากินข้าวกับกล้วยดอมอา

ให้เจ้ามากินข้าวกับปลาดอมปู

เจ้าใหญ่เพียงดออย่าให้หัก

เจ้าใหญ่เพียงหลักอย่าให้โค่น

เจ้าอย่าได้หม่นเหมือนเฒ่า

ให้เจ้ามีอายุยืนยาวอย่าได้สั้น

ให้เจ้าใหญ่เพียงสูง ให้เจ้าสูงเพียงป่า

ให้เจ้าจำเรณูหน้าสวัสดิ์

นอนหลับให้เจ้าได้เงินหมื่น

นอนตื่นให้เจ้าได้เงินแสน

แปนมือมาให้เจ้าได้แก้วมณีโชติ

โทษฮ้ายอย่ามาพาน มารฮ้ายอย่ามา

เบียด

ให้เจ้าหายเคราะห์หายภัย

เคราะห์เจ้าอย่าได้เห็น เชิญเจ้าอย่าได้

พ้อ

ให้เจ้าหายพยาธิโรค

ให้เจ้ามีศักดานภาพ

ผาบแพ้วข้าศึกศัตรูก็ข้าเทอญ

อธิบายศัพท์

บาก	- ดันกระบาก	ช่วง	- บริเวณ
ถักซื่อ	- ถักซื่อคาจำลอง	เก็บแก้ว	- เก็บแก้ว
ฟ้าฮ่วน	- ฟ้าร้อง	ฟ้าว	- รีบ
ก้า	- ทิศ ทาง	หลังล่า	- มองดู
จ่ม	- บ่น	เฮือน	- เรือน
ดอม	- ด้วย ร่วมด้วย	ชายโง	- นกหลง
คว	- พเนจร	เขี้ยว	- รีบเร่ง
เขี้ยวคิน	- รีบกลับ	กลางเวิน	- กลางวัน
ดุง	- มุ่งหน้าไป	คีไฟ	- เคาเซ็กกราน
ฮาก	- อาเจียน	ดอง	- ใบดอง
แปน	- ว้างเปล่า	ฮ้าย	- ร้าย
ฮ้าย	- ร้าย	พ้อ	- พบ
ผาบแพ	- ปราบชนะ		

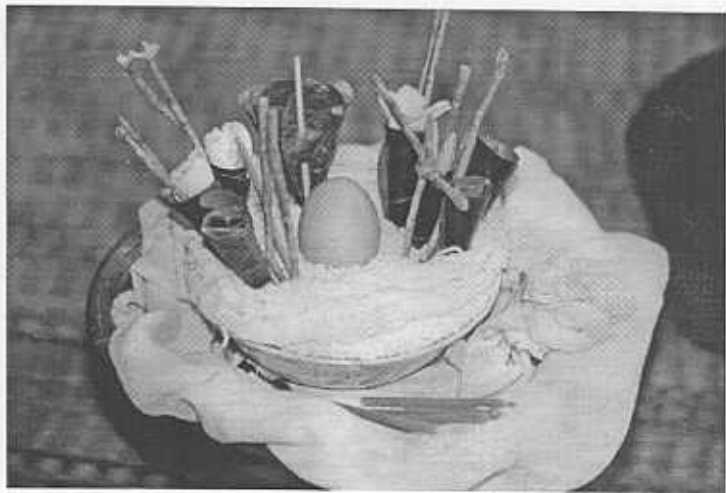
พิธีเหยา

เหยา หมายถึง การล่า หรือพูดสัมผัสที่เป็นท่วงทำนองร่วมกับดนตรี (แคน ปี่ กระจับปี่) โดยแสดงอาการวิวับ หรืออาการโมโห (สุน) เป็นพิธีกรรมรักษาคนไข้ของชาวผู้ไทย ซึ่งมีความเชื่อว่า ผู้ป่วยไข้ได้ถูกผีกระทำผิดผีญาติพี่น้องของคนไข้จะเชิญหมอเหยามาล่าส่งเพื่อถามหาสาเหตุของการเจ็บป่วย ตลอดถึงวิธีการรักษาคนป่วยรายนั้นๆ โดยมีอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบในพิธีคือ

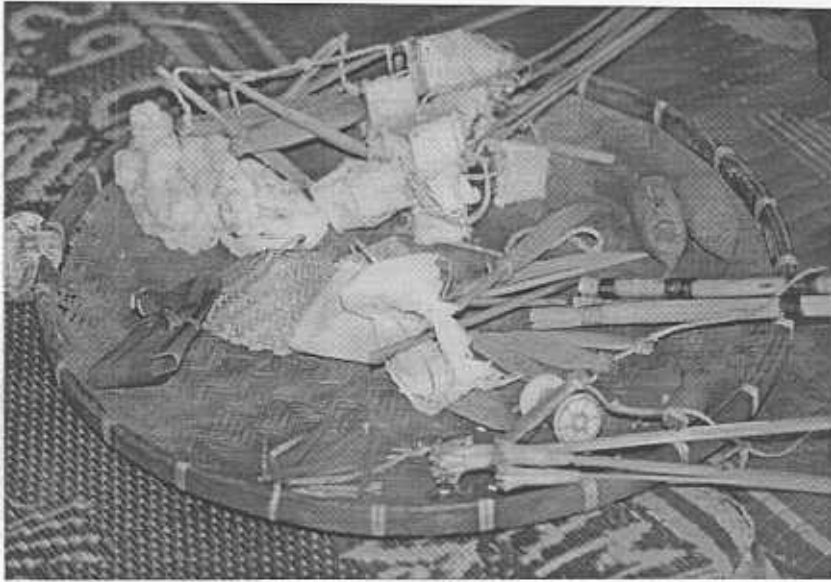
เครื่องเซ่น ประกอบด้วย เหล้าไห หรือเหล้า 40 ดีกรี

เครื่องคาย ประกอบด้วย พานไม้และแพรองคาย โขย หรือ กรวย 8 อัน ทำจาก ใบขนุน แบ่งเป็น 4 อันใส่เทียนและดอกจำปา อีก 4 อัน ใส่ใบเมี่ยง (ใบเมี่ยง) ดอก จำปา เอาใส่ไว้ในโขย 4 ดอก เทียนง่า 1 เล่ม (เทียนที่ทำเป็น 3 ง่ามหรือทำเป็นกิ่ง) เทียนลิ้ม 3 เล่ม (เทียน 3-4 เล่ม ประกอบกันให้ใหญ่) เทียนใต้ 4 เล่ม เป็นเทียนคู่สั้น ๆ ใช้สำหรับใส่ในโขย พลุปัก 1 อัน เงินลาด หรือ เงินฮ้อย 1 อัน เป็นเงินเก่าที่มี ลักษณะคล้ายเรือ ไขไก่ 1 ฟอง ข้าวสาร 2 ถ้วย ในฝ้าย 1 ใบ ใช้คล้องรอบ ๆ ถ้วย ข้าวสาร มีดหรือดาบ 1 เล่ม ชันน้ำหอม เหล้า 40 ดีกรี ใช้สำหรับหมอบเหยียดดื่ม หมอบเหยียบบอกว่าผีกิน

เครื่องเล่น ทุกชิ้นจะทำด้วยขมิ้น ประกอบด้วย ช้าง 1 คู่ เรือพาย 2 อัน หอลม
หอยเลม ม้า 1 ตัว หน้าไม้ (ธนู) 1 อัน ปืนแก๊ป 1 กระบอก หอก หมวกขวงลา คาทา
ย้อมสอย หอดุ้มแกว่งไกว หอก 1 เล่ม ดอกงา 2 ดอก ฝ้ายคล้องช้าง 2 ใจ ร่ม 2 อัน
จ้าว 1 พวง มี 8 อัน ดาบ 2 เล่ม และ กลองไซ้ นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีประกอบที่
สำคัญ ขาดไม่ได้คือ แคน และปี่ โดยหมอแคนจะเป่าในทำนองเหยา หรือ ลายลำผู้
ไทย

เครื่องแต่งกาย (เครื่องเอ้) ของหมอเหยาที่จะไปทำการเหยานั้น โดยเฉพาะหมอเหยาผู้หญิงจะแต่งตัวเป็นพิเศษเช่น ใส่เสื้อแขนยาวสีดำขลิบแดงมีกระดุมที่ทำด้วยเงินเหรียญ สบด้วยผ้าขิด ใส่กลองแขน (กำไล) ต่างย้อย (ตุ้มหู) มะดุมมะปัด (สร้อยคอ) ชิ่นทิวไหม (ผ้าถุง) แพรเก็บ (ผ้าสไบ) เคียนผมด้วยฝ้ายดอกไม้ ทัดหูด้วยดอกไม้และใส่มาลัยดอกจำปา ทำเป็นสายสะพายตะเบงมานแลดูสวยงาม

การเหยา เป็นการเชิญวิญญาณให้เข้าร่าง (เข้าทรง) โดยมีความเชื่อว่า วิญญาณจะมาให้ความดูแล รักษา ช่วยเหลือต่าง ๆ ดังนี้

เหยารักษาคนป่วยไข้

เหยารักษาคนป่วยไข้ เหยาเรียกขวัญ เหยาต่ออายุ เหยาแก้บน หมอเหยาจะเชิญผีของตนมาเข้าร่าง แล้วจะเหยาไปเรื่อย ๆ โดยภาษาถ้อยคำที่กล่าวนั้นจะแล้วแต่ผีที่เข้าทรง

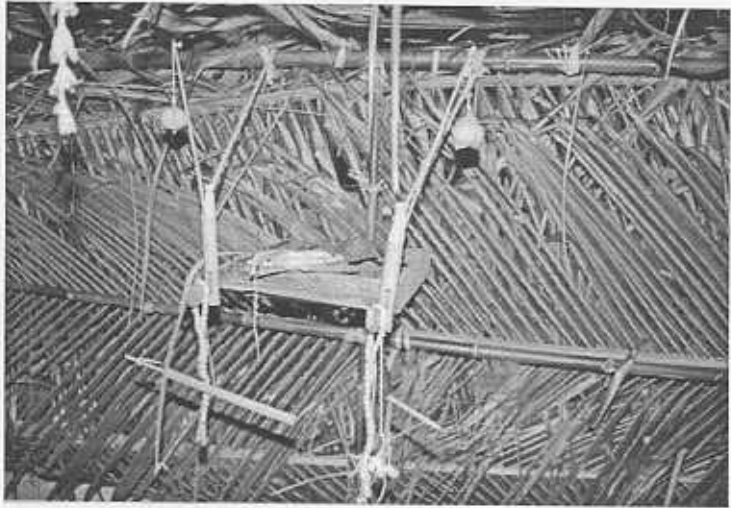
การทำพิธีแก้ผีที่ทำให้คนป่วยไข้ โดยการตัดสายเจ็บสายไข้ จะแก้ตามที่ผีบอก เช่น หมูตัว เหล้าไหใหญ่ เป็นต้น

จากนั้นใช้มีด ผ่าโลง ผีตายม่างหีบม่างโลง เผาหญาตาจำนวนเท่ากับอายุของคนป่วย เผาฝ่ายเพื่อสืบชะตาของคนป่วยว่าจะยาวเท่าใด ถ้าไฟไหม้หมดก็หมายถึง หายป่วย ใช้ชีวิตรุ่งโรจน์ เสร็จแล้วเอาหีบและฝ่ายที่ไหม้ไปทิ้ง

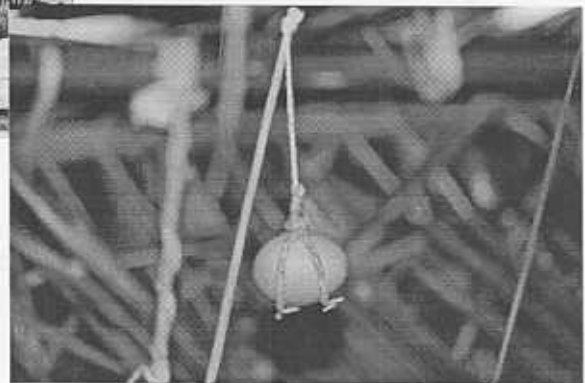

เหยาเลี้ยงผี

การเลี้ยงผี จะเลี้ยง 2 วัน 1 คืน โดยในวันแรก จะเป็นการเตรียมของตั้งแต่เช้าจนแล้วเสร็จ เริ่มพิธีเข้าดูบตอนพลบค่ำ ประมาณ 5-6 โมงเย็น (เวลาประมาณหนูออกกู) ในพิธีจะมีพ่อเมือง หรือแม่เมือง เจ้าปางจะนั่งกลาง ส่วนลูกเมืองของเจ้าปางจะอยู่ทางขวามือพ่อเมืองแม่เมือง แต่ละคนเข้านั่งประจำที่ตรงเครื่องคาย แล้วแต่ละคนก็จะเชิญผีของตนเองเข้าร่างของตนเอง แต่ละขั้นตอนจบลงด้วยการกินเหล้าทุกขั้นตอน โดยหมอเหยาจะมานั่งที่หน้าเครื่องคายของตนเองแล้วยกขวดเหล้าดื่มเพื่อคอบผี (บอกกล่าว)

ปาวผีลง เป็นการเหยาเชิญผีให้ลงมาเทียม หรือมาเข้าทรงร่างของตน เมื่อผี
เข้าร่างทรงแล้วหมอเหยาจะตัวสั่นแล้วตบมือ

ติกลงไข่ ภาษาหมอเหยาว่า ติกลงโหลงโฮมพล (คล้ายกับตีเกราะเรียก
ประชุม) โดยการเอาใจฝ้ายตีมีเสียงดังมากได้ยินโดยทั่วไปเฉพาะผี

เลียนบ้านเลียนเมือง เป็นการตรวจตราบ้านเมืองว่าอยู่เย็นเป็นสุขสงบเรียบร้อยมีโรคภัยไข้เจ็บหรือไม่ โดยหมอเหยาจะถือดาบด้วย

การเล่นเครื่องต่าง ๆ โดยนำเอาศาสตราวุธต่าง ๆ ออกมาเล่น เช่น หน้าไม้ มีด ดาบ หอลมหอย หอดุ้มแกว่งไกว ปืนแก๊ป จ้าว 1 พวง มี 8 อัน ดาบ 2 เล่ม หมวกขวางลา คากาย้อมฮอย หอดุ้มแกว่งไกว

การดมดอกงา เป็นดอกไม้ที่ทำจากต้นหม่อน แล้วใช้มีดปาดให้เป็นรูปดอกไม้ ทาด้วยขมิ้นให้มีสีเหลือง แล้วเอาไปให้ผู้ชมดม และถามว่าหอมหรือไม่ ผู้ชมต้องตอบว่าหอม

การคล้องช้าง เป็นการนำเอาช้างที่แกะสลักออกมาเล่นน้ำ หมอเหยาจะเอา
ช้างออกมาเล่นน้ำ ให้ผู้ชมเอาใจฝ้ายมาคล้อง เป็นขั้นตอนที่มีความสนุกสนานมาก

การส่วงเชื้อ หรือการแข่งขันเรือ หมอเหยาจะเอาเรือแกะสลักออกมาลอยน้ำ แล้วผู้ชมเอาไม้กำเหล่า ซึ่งเป็นไม้ที่ใช้สำหรับตูดเหล่าไท 2 อัน มาตีบเอาเรือให้อยู่

การลาลา เมื่อเล่นจนครบทุกชั้นตอนตลอด 2 วัน 1 คืน แล้ว แม่เมืองจะทำการส่ง สอนลูกเมือง เป็นการลาลา

กินเหล้าโฮมพล (รวมพล) เรียกผีทั้งหมดมารวมกัน และมากินเหล้าในไหเดียวกัน
กันรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การถมฮอยช้างฮอยควาย เพื่อไม่ให้มีร่องรอยก่อนจะเลิกกรา และการม้วนผี
ขึ้นหิ้ง ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย คือ การเชิญผีกลับ แล้วนำหิ้งขึ้นไว้บนบ้านหมอเหยา
เหมือนเดิมเป็นอันเสร็จพิธี

บรรณานุกรม

ปราณี วงษ์เทศ. เลี้ยงข่วงผีฟ้า. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2541.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 14. แสก :ชาติพันธุ์. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธี
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. หน้า 4857-4863.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 15. อาขมาต, เมือง. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธี
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. หน้า 5215-5216.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 15. เหยา : พิธีกรรม. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธี
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. หน้า 5102-5120.

ข้อมูลบุคคล

พิธีเหยา

นางเบอ น้อยทรง อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 77 บ้านหนองโธ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง
จังหวัดมุกดาหาร.

เลี้ยงผีตาแฮก

คุณลุงราศรี บัณฑุม อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 42 ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร.

แสกเดินสาก

อาจารย์ศิริพรรณ คฤหเดช โรงเรียนเทศบาล 1 ตำบลหนองแสง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม.

อาจารย์เสาวภา ชัยกลาง โรงเรียนชุมชนอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม.

ปลัดสุภาพ แสนมี ปลัดพัฒนาดำบลอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม.